

ISSN 2149-9845

E-ISSN 2636-7807

TÜRKİYE
DİN EĞİTİMİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF RELIGIOUS EDUCATION STUDIES (TJRES)

مجلة بحوث التربية الدينية التركية

Sayı 8 / Number 8

İzmir - 2019

TÜRKİYE DİN EĞİTİMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Turkish Journal of Religious Education Studies

Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları altı ayda bir yayımlanan uluslararası ve hakemli bir dergidir.

Turkish Journal of Religious Education Studies is an international, peer reviewed and biannual journal.

Sayı/Number 8 • Aralık/December 2019 • ISSN 2149-9845 • E-ISSN 2636-7807

İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü / Owner and Chief Executive Officer

Mehmet BAHÇEKAPILI

Baş Editör / Editor in-Chief

Mustafa USTA

Sayı Editörü / Editor

Mehmet BAHÇEKAPILI

Editörler / Editors

Siebre MIEDEMA (VU University Amsterdam)	Christopher G. ELLISON (The University of Texas at San Antonio)
Cemal TOSUN (Ankara Üniversitesi)	Recai DOĞAN (Ankara Üniversitesi)
Muhittin OKUMUŞLAR (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Zeki Salih ZENGİN (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Nurullah ALTAŞ (Atatürk Üniversitesi)	Michael NIELSEN (Georgia Southern University)
Ahmet KOÇ (Marmara Üniversitesi)	Friedrich SCHWEITZER (Eberhard Karls Universität Tübingen)
Mehmet BAHÇEKAPILI (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Süleyman AKYÜREK (Erciyes Üniversitesi)
Safınaz ASRİ (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Mohammed DERRADJ (University of Algeria II)
Ednan ASLAN (Universität Wien)	Kenan SEVINÇ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Zuhal AĞILKAYA ŞAHİN (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Murat Şimşek (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Recep Emin GÜL, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	

Kitap Değerlendirme Editörleri / Book Review Editors

Ahmet GEDİK (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi) Hülya HACİSMAİLOĞLU (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board*

Zuhal AĞILKAYA ŞAHİN, İstanbul Medeniyet Üniversitesi (TURKEY)	Ayman AGBARIA, University of Haifa (ISRAEL)
Muhsin AKBAŞ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Süleyman AKYÜREK, Erciyes Üniversitesi (TURKEY)
Ednan ASLAN, Universität Wien (AUSTRIA)	Safınaz ASRİ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Nedim BAHÇEKAPILI, Islamitische Universiteit Europa (HOLLAND)	Mehmet BAHÇEKAPILI, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
İrfan BAŞKURT, İstanbul Üniversitesi (TURKEY)	Bayraktar BAYRAKLI, Marmara Üniversitesi (TURKEY)
Beza BİLGİN, Ankara Üniversitesi (TURKEY)	Ahmet Ali ÇANAKCI, Balıkesir Üniversitesi (TURKEY)
Mohammed DERRADJ, University of Algeria II (ALGERIA)	Recai DOĞAN – Ankara Üniversitesi (TURKEY)
Christopher G. ELLISON, The University of Texas at San Antonio (USA)	Ahmet GEDİK, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Recep Emin GÜL, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Hülya HACİSMAİLOĞLU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Michael NIELSEN, Georgia Southern University (USA)	Recep KAYMAKÇAN, Sakarya Üniversitesi (TURKEY)
Ahmet KOÇ, Marmara Üniversitesi (TURKEY)	Mustafa KÖYLÜ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi (TURKEY)
Muhiddin OKUMUŞLAR, Necmettin Erbakan Üniversitesi (TURKEY)	Siebre MIEDEMA, VU University Amsterdam (HOLLAND)
Friedrich SCHWEITZER, Eberhard Karls University (GERMANY)	Halil İbrahim ŞENAVCU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Bülent UÇAR, Universität Osnabrück (GERMANY)	Mustafa USTA, Marmara Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Edmunt WEBER, Universität Frankfurt am Main (GERMANY)	Samet YAĞCI (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)

*Soyadına göre alfabetik sırada / In alphabetical order by surname

Kapak Tasarımı / Cover Design

Furkan Selçuk Ertargin

Tasarım / Graphic Design

Mehmet BAHÇEKAPILI - Safınaz ASRİ

Baskı / Printed By - Baskı Tarihi / Printed Date

Limit Ofset – 29.12.2019

İNDEKSLER

BİRGİVÎ MEHMED EFENDİ’NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE EĞİTİM ANLAYIŞI *

Ahmet Ali ÇANAKCI**

E-mail: aa_canakci@yahoo.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6200-2763>

Citation/©: Çanakcı, A. A. (2019). Birgivî Mehmed Efendi’nin hayatı, ilmî kişiliği ve eğitim anlayışı. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 8, 89-121.

Öz

Bu çalışmada, XVI. yüzyılda yaşamış çok yönlü bir Osmanlı âlimi olan Birgivî Mehmed Efendi’nin (ö. 981/1573) hayatı, eserleri, ilmî kişiliği ve eğitim anlayışının formal ve informal bağlamda incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Birgivî’nin eğitim anlayışı; eğitim-öğretime ve bu yöndeki toplumsal gelişmelere katkısı ekseninde ele alınmış, bu çerçevedeki eğitim yaklaşımı, yöntem ve ilkeleri ortaya konulmuştur. Çalışmada, tarama modeli benimsenmiş, literatür taraması ve doküman incelemesi/analizi yöntemleri kullanılmıştır. Bu çerçevede konuyla ilgili kaynaklar taranmış, Birgivî Mehmed Efendi ile ilgili eserlerden ve konuyla ilgili yapılan benzer çalışmaların bulgularından faydalanılmıştır. Ulaşılan dokümanlar ve bulgular, doküman analizi sonucu çalışmanın problemi, amacı, yöntemi çerçevesinde belli temalar altında tasnif edilmiş ve literatür ışığında değerlendirilmiştir. Çalışmada ulaşılan bulgulara göre; Birgivî Mehmed Efendi ilmî kişiliği, düşünce/anlam dünyasının merkezinde yer alan hayata eleştirel bakışı ve mert, tavizsiz yapısı ile ön plana çıkmaktadır. Toplum üzerinde, örgün eğitimde müderrisliği, yaygın eğitimde vaazları ile etkili olmuş, ilmî kişiliği, eğitimciliği, ilkeleri, eleştirel yaklaşımı ve tartışmaları ile bir döneme damgasını vurmuştur. Pedagojik ve andragojik yaklaşım ile medreselerde öğrencilerin, camilerde halkın eğitimini amaçlamıştır. Tedris, telif ve irşâd faaliyetleri ile fonksiyonel olarak toplum üzerinde etkili olmuş, hurafe ve batıl inançların karşısında yer almış, eğitimde eleştirel yaklaşımı benimsemiştir. Dinî ve sosyal sorunlara duyarsız kalmamış, söz-davranış uyumu, bilimsel temelli fikirleri ve toplumun her kesiminin anlayacağı eserleri ile toplumda bir zihniyet dönüşümünün gerçekleşmesi için çaba sarfetmiştir. Kur’an’ın

* Bu makale, 19-21 Ekim 2018 tarihleri arasında Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen *Balıkesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivî Uluslararası Sempozyumu*’nda sunulan “Bir Eğitimci Olarak İmam Birgivî” adlı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir

** Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı

farz kıldığı ve Hz. Peygamber (sav)'in benimsediği “emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker” ve “itidal” ilkesi ekseninde eğitim anlayışını temellendirmiş ve hayatının sonuna kadar eğitim faaliyetlerinden hiç ayrılmamıştır. Sonuç olarak Birgivi'nin, halen dünyanın farklı ülkelerinde okunan eserleri ile günümüzde de etkisi devam eden uluslararası düzlemde dünyaya mal olmuş idealist bir eğitimci olduğu söylenebilir.

Anahtar Kavramlar: Birgivi Mehmed Efendi, İlmî Kişilik, Eğitim, Öğretim, Yöntem, Yaklaşım.

BİRGİVİ MEHMED EFENDİ'S LIFE, SCIENTIFIC PERSONALITY AND UNDERSTANDING OF EDUCATION

Abstract

In this study, a versatile Ottoman scholar Birgivi Mehmed Efendi's (d. 981/1573) life, works, scientific personality and education is aimed to examine the formal and informal context. In this context, Birgivi's understanding of education; and its contribution to education and social developments in this direction has been discussed and education approach, methods and principles have been put forward within this framework. In the study, literature scanning and document analysis methods were used by adopting a screening model. In this context, related sources were searched, the works related to Birgivi Mehmed Efendi and the findings of similar studies were used. The obtained documents and findings were classified under certain themes within the framework of the problem, aim and method of the study as a result of document analysis and evaluated in the light of literature. According to the findings; Birgivi Mehmed Efendi comes to the forefront with his scientific personality and his uncompromising structure, which looks critically at the center of the world of thought / meaning. He had an impact on society with his professorship in formal education, his sermons in non-formal education, and his scientific personality, educatorship, principles, critical approach and debates. With the pedagogical and andragogical approach, he aimed to educate students in madrasahs and public education in mosques. Teaching, royalty and guidance activities has been functionally effective on society. He was opposed to superstition and adopted a critical approach in education. He did not remain insensitive to religious and social problems, he made efforts to realize a mentality transformation in society with his words-behavioral harmony, scientifically based ideas and works that will be understood by all segments of society. The Qur'an is obligatory and the Prophet adopted “emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker ”and based on the principle of “moderation” never abandoned educational activities until the end of his life. It can be said that Birgivi is an idealist educator who has become an internationally influential world with his works still being taught in different countries of the world.

Keywords: Birgivi Mehmed Efendi, Scientific Personality, Education, Teaching, Method, Approach.

Giriş

XVI. yüzyılda yetişen büyük âlimlerden biri olan Birgivî Mehmed Efendi (ö. 981/1573), Osmanlı Devletinin ilmî ve sosyo-kültürel hayatı üzerinde etkili olan ve farklı sahalarda eser ortaya koyan nitelikli bir İslam âlimidir. Akaid, fıkıh, tefsir, hadis, kıraat, ahlak, tasavvuf ve Arap dili grameri gibi İslami ilimler alanında hayatın pratiklerine yönelik altmışa yakın eser kaleme almıştır. Toplum üzerinde, örgün eğitimde müderrisliği, yaygın eğitimde vaazları ile etkili olmuş (Birgivî, 2011a; Arslan, 1992; Yüksel, 2011; ayrıca bkz. Yüksel, 1992, s.192; Arpacı, 2009, s.9), ilmî kişiliği, çalışmaları, eğitimciliği, ilkeleri, eleştirel yaklaşımı ve tartışmaları ile döneme damgasını vurmuştur. Eleştirirken, Kur'an ve sünnete uygunluk (Bkz. Birgivî, 2011b; Yüksel, 2011, s.64; Arslan, 1992, ss.183, 184; Yüksel, 1992, s.192) prensibine göre hareket eden, çözüm üretirken de yine bu iki sarsılmaz temeli esas alan Birgivî, asırlardır insanları, inanış ve davranışlarına dair ne varsa İslam'ın özüne uyumlu hale getirmeye çağırılmış, bu yönde eğitim (tedris, telif ve irşâd) faaliyetlerini sürdürmüştür. Bütün Müslümanları bir iç gözleme davet eden samimi, içten ve etkileyici üslubu ile yaşadığı mütevazı kasabadan İslam coğrafyasının her tarafına sesini duyurabilmiştir (Martı, 2011, ss.VII, VIII).

Bu çalışmanın amacı, çok yönlü bir İslam âlimi olan Birgivî Mehmed Efendi'nin hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri bağlamında eğitimciliğini (arka planı ile birlikte) farklı boyutlarıyla ele alıp, konuyla ilgili bir durum tespiti yapmak, bu yöndeki farkındalığını ortaya koymak, onu daha iyi anla(t)mak ve bu alandaki bilimsel çalışmalara ışık tutmaktır. Dolayısıyla çalışmada Birgivî'nin eğitim anlayışına, daha çok eğitim-öğretime ve bu yöndeki toplumsal gelişmelere bakışı/katkıları perspektifinden bakılmış, bu çerçevedeki eğitim yaklaşımı; paradigma, yöntem-teknik ve ilke bağlamında incelenmiştir.

Çalışmanın kapsamı, İmam Birgivî'nin hayatı, ilmî kişiliği ve eğitimciliği olduğu için, onun diğer yönlerini ve çalışma alanlarını ele almamaktadır; dolayısıyla çalışma, konu açısından İmam Birgivî'nin hayatı, ilmî kişiliği ve bunların arka planındaki sosyo-kültürel ve eğitsel gelişmeler üzerinde etkili olan eğitim anlayışı ile sınırlıdır.

Çalışmada tarama modeli (Erkuş, 2011; Kaptan, 1993; Karasar, 2016; Creswell, 2016) benimsenmiş, literatür taraması ve doküman incelemesi/analizi (Yıldırım ve Şimşek, 2004; Berg ve Lune, 2015) yöntemleri kullanılmıştır. Dolayısıyla çalışma nitel desenli (Patton, 2018; Creswell, 2016; Kuş, 2012; Saban ve Ersoy, 2016) bir araştırmadır. Bu kapsamda konuyla ilgili kaynaklar taranmış, Birgivî Mehmed Efendi ile ilgili eserlerden ve konuyla ilgili yapılan benzer çalışmaların bulgularından faydalanılmıştır. Ulaşılan bulgular, doküman analizi sonucu çalışmanın problemi, amacı, yöntemi çerçevesinde belli temalar altında tasnif edilmiş ve literatür ışığında değerlendirilmiştir.

Toplum üzerinde büyük etkisi olan Birgivî'nin İslami ilimlerdeki çok yönlü ve nitelikli yapısı, birçok bilimsel çalışmanın ilgi odağı olmuştur. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde ise

İmam Birgîvi üzerine yapılmış farklı alanlarda çok sayıda çalışmanın¹ olduğu görülmektedir. Ama onun ilmî kişiliği bağlamında eğitimcilik yönü, anlayışı, bu süreçte gerçekleştirdiği değişim ve dönüşümler, alana getirdiği yeni yaklaşımlar, ilkeler, paradigmlar özellikle de örgün ve yaygın din eğitimindeki fonksiyonelliği ayrıntılı olarak ele alınmamış ve analiz edilmemiştir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde çalışmamızın, literatürde ve alanda oluşan önemli bir boşluğu doldurmaya katkı sağlaması beklenmektedir.

1. Birgîvi Mehmed Efendi'nin Hayatı

XVI. yüzyılın meşhur ilim adamlarından biri olan Birgîvi Mehmet Efendi Balıkesir'de dünyaya gelmiştir (Atâî, 1989, s.179; Uzunçarşılı, 1342, s.8; Yüksel, 1992, s.191; Arslan, 1992, s.24; Arpacı, 2009, s.14). Doğum tarihini bizzat kendisi şu şekilde ifade etmektedir: “Viladetüm tarihi dokuz yüz yigirmi dokuz Cemaziye'l-ülâsının onuncu günüdür” (Birgîvi, t.y., vr. 28a; ayrıca bkz. Yüksel, 1992, s.191). Bu tarih, miladi takvime göre 27 Mart 1523 Cuma gününe tekabül etmektedir (Unat, 1994, s.62; Arslan, 1992, s.24; Yüksel, 1992, s.191; Yüksel, 2011, s.33; Martı, 2011, s.25). Tam künyesi Mehmed b. Pir Ali b. İskender'dir. Dedesi İskender Efendi Balıkesir'in Kepsut ilçesine bağlı Bektaşlar köyündendir (Kuşadalı Ahmed Efendi, t.y., vr. 148b; Uzunçarşılı, 1342, s.8; Atsız, 1966; Yüksel, 1992, ss.191-194; Martı, 2011, ss.24-29). Babası ise zaviye ashabından müderris, âlim ve fâzıl bir zat olan Pir Ali Efendi'dir (Atâî, 1989; Aynî, 1993). Pir Ali Efendi'nin kabri, Balıkesir'in Çay Mahallesi'ndeki Başçeşme Kabristan'ında bulunmakta ve halk tarafından ziyaret edilmektedir. Ayrıca bazı kaynaklarda her cumartesi sabahı ziyaret edilerek Kur'an ezberlemeye çalışan çocuklara derslerini öğrenemediklerinde zihinlerinin açılması için onun mezar taşları arasındaki sudan içirildiği belirtilmektedir (Uzunçarşılı, 1342, s.8; Yüksel, 2011, ss.33-35; Arslan, 1992, ss.24-29; Martı, 2011, ss.25-31). Bu sebeple Balıkesir halkı arasında “Zihin Dede” ismiyle anılmaktadır (Martı, 2011, ss.26, 27). Birgîvi'nin annesinin ismi ise Meryem'dir (Yüksel, 1992, s.192). Ancak annesiyle ilgili ismi dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Bkz. Birgîvi, t.y.; Arslan, 1992, s.25; Yüksel, 1992, ss.191-194; Martı, 2011, s.27).

Birgîvi, Arapça öğrenerek, mantık okuyarak ve Kur'an-ı Kerim ezberleyerek ilk öğrenimini müderris olan babasının yanında tamamlamıştır. Babası, onu dönemin üniversitesi olan Semâniye Medresesi'nde yüksek tahsilini tamamlaması amacıyla İstanbul'a yönlendirmiştir (Atâî, 1989, s.179; Arslan, 1992, ss.25, 26; Yüksel, 1992, s.192; Martı, 2011, ss.31-34). Birgîvi burada giriş imtihanını kazanmış (Bkz. Aynî, 1993; Yüksel, 2011, ss.33-35), devrin meşhur hocalarından Ahizâde Mehmet Efendi (ö. 989/1581) ve Kazasker Abdurrahman Efendi'nin (ö. 1000/1591) öğrencisi olmuştur (Bkz. Atâî, 1989, ss. 179, 180;

¹ Birgîvi ile ilgili literatürde yer alan bazı önemli çalışmalar için bkz. Arslan, 1992; Yüksel, 2011; Martı, 2011; Atsız, 1966; Lekesiz, 1997; Arpacı, 2009; Özkan, 2016; Özkan, 2015a; Özkan, 2015b; Kaylı, 2010.

Yüksel, 2011, ss.33, 34; Martı, 2011, ss.31-34; Ayni, 1993). Bazı kaynaklarda ise ilk olarak Mahmud Paşa medresesindeki Küçük Şemseddin Efendi'nin önünde diz çöktüğü ifade edilmektedir (Atâî, 1989, s.179; Arslan, 1992, s.26). Müderrislik payesi kazanmadan önceki son hocası ise Kızıl Molla yahut da Kızıl Abdurrahman Efendi lakaplarıyla tanınan Abdurrahman bin Seydi Ali Efendi'dir (983/1575) (Atâî, 1989, ss.230, 231; Yüksel, 1992, s.192; Yüksel, 2011, s. 34; Martı, 2011, ss.32, 33). Bu süreçte büyük motivasyon ve gayretle öğrenimine devam etmiş ve medreseden mezun olmuştur (Ayvalı, 1994, ss.24-31).

Semaniye programı neticesinde icazetname imtihanında başarılı olarak müderrislik payesini kazanmıştır (Bkz. Aynî, 1993, ss.105, 106; Yüksel, 1992, s.192; Martı, 2011, ss.32, 33; Yüksel, 2011, s. 34). Daha sonra hocası Rumeli Kazaskeri Abdurrahman Efendi'den icazet alarak mülâzım (Bkz. Pakalın, 1983) olmuştur (Atâî, 1989, ss.179, 180; Yüksel, 1992, s.192). İhtisasını onun yanında tamamlamış ve İstanbul'daki bazı medreselerde müderrislik yapmıştır (Atâî, 1989, ss.179, 180; Uzunçarşılı, 1342, s.9; Atsız, 1966, s.1; Martı, 2011, 34-36). Hocası Abdurrahman Efendi'nin etkisiyle Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise Edirne'de Kassâm-ı askerî (Bkz. Uzunçarşılı, 2014; Pakalın, 1983) olarak görev (hayatının ilk ve son memuriyeti) almıştır (Atâî, 1989, ss.179-181; Yüksel, 1992, s.192). Bazı kaynaklara göre bu görev esnasında Abdurrahman bin Seydi Ali Efendi'nin (Kızıl Molla) derslerini de takip etmiştir (Atâî, 1989, ss.230, 231; Yüksel, 2011, s.34; Martı, 2011, ss.32, 33; Arslan, 1992, s.28).

Bu süreçte İmam Birgivi, medreselerde dersler, camilerde vaazlarıyla eğitim ve irşad faaliyetlerine de devam etmiştir (Yüksel, 1992, ss.191-194; Martı, 2011, s.35). Ayrıca görevi esnasında devlet kademesindeki işlerin nasıl yürüdüğüne de şahit olmuş, usulsüzlükler, suistimaller ve adaletsizlikleri görmüş, sonrasında bu vazifeden ayrılmıştır (Martı, 2011, ss.36, 37; Yüksel, 2011, ss.34-35). Kassâm-ı askerî görevinden sonra İstanbul'a gelmiş, her şeyden uzaklaşarak zühd hayatına ve ibadete yönelme arzusundan dolayı tasavvufa intisap ederek Şeyh Abdullah Karamani'ye (ö. 972/1565) mürid olmuştur. Eski görevinden kazandığı dört bin dirhemi de sahiplerine geri vermiştir (Atâî, 1989, s.180; Yüksel, 2011, s.36, 37; Düzenli, 2000, ss.228-247; Martı, 2011, ss.36, 37).

Birgivi, İstanbul'a dönüşünden ve tasavvufa intisabından sonra şeyhi Abdullah Karamani'nin yönlendirmesi ile yeniden eğitim ve ilim hayatına girmiştir (Atâî, 1989, 180; Martı, 2011, s.36-45; Kâtip Çelebi, 1993; Yüksel, 2011, ss.37, 38). Bu süreçte Sultan II. Selim'in (ö. 982/1574) hocası Atâullah Efendi (ö. 979/1571) ile dostluğunun ilerlemesi, Birgivi'nin hayatında dönüm noktası oluşturmuştur. Bu dostluk, Birgili olan Atâullah Efendi'nin, orada yaptırdığı medresede, Karamanlı Abdullah Efendi'nin de tavsiyesiyle Birgivi'nin ilk müderris olarak göreve başlamasını sağlamıştır (Atâî, 1989, ss.179-181; Aynî, 1993, ss.106, 107; Kâtip Çelebi, 1993; Yüksel, 1992, s.191- 194; Yüksel, 2011, s.37). Birgi'deki Atâullah Efendi Dâru'l-Hadis'inde müderrisliğe (günlük aldığı altmış akçe ile) başlayan Mehmed Efendiye, vefat edinceye kadar burada kalmasından dolayı Birgivi, Birgili veya İmam Birgivi denmiştir (Atâî, 1989, ss.179-181; Arslan, 1992, ss.32-34; Martı,

2011, s.39; Özkan, 2016, s.42). (Birgî'ye yerleşmesinden sonra oğlu² Mehmed Halim vefat etmiştir. Bu durum Birgî'yi çok üzmüştür (Martı, 2011, ss.46, 47; Arslan, 1992, s.41).

Zamanını eğitim, ilim ve ibadetle değerlendirmekte olan İmam Birgî, etrafında birçok öğrencisi³ olmasına ve zamanını boşa geçirmemesine rağmen İstanbul'un seçkin ortamından sonra, Birgî gibi bir kasabada yaşamın güçlüklerini net bir biçimde hissetmiş, kendi seviyesinde bir kimseyle sohbet etmeye hasret kalmıştır. Yazın sıcağında bile öğrencileri ile ders yapmaya devam etmiş, iyiliği emredip kötülükten sakındırma konusundaki hassasiyeti, evinin basılması gibi üzücü olaylara da zemin hazırlamıştır (Martı, 2011, ss 41-43; Özkan, 2016; s.49-53). Aynı şekilde müderrislik, vaizlik ve te'lif çalışmalarını sürdürürken, çıktığı bir İstanbul seyahati esnasında bölgenin en tehlikeli salgın hastalığı olan vebadan (taun) 21 Eylül 1573 tarihinde (981 yılı Cemâziyelevvel ayının son pazartesi günü) 52 yaşında vefat etmiş ve cenazesi Birgî'ye getirilip defnedilmiştir (Atâî, 1989, s. 80; Uzunçarşılı, 1342, ss.6-9; Arslan, 1992, ss.32-34, 38-40; Yüksel, 2011, s.40; Özkan, 2016, ss.57, 58; Martı, 2011, ss.45, 46).

2. Birgî' Mehmed Efendi'nin İlmî Kişiliği

Osmanlı ilim tarihi incelendiğinde, Birgî' Mehmed Efendi'nin sıradışı bir ilim adamı olduğu söylenebilir (Martı, 2011, s. 57). XVI. yüzyılda Osmanlı Devletinin dinî, ilmî, sosyal ve kültürel hayatına şekil veren Birgî, ilimle takvayı (Bkz. Birgî, 2016, ss.91-518; Birgî, 2009, ss.207-249; Birgî, 2015b; Birgî, 2011a, ss.21-32) cem etmiş, zâhiren ve bâtinen kendini geliştirmiş, ağırbaşlı, ölçülü davranmasını bilen faziletli ve sağlam karakterli bir kişidir (Bilmen, 1960; Arpacı, 2009, s.18). Mehmet Ali Aynî, "Türk Ahlakçıları" adlı eserinde Birgî ile ilgili şu ifadeler yer vermektedir: "Ahlakçılarımız içinde Birgî derecesinde mümtâz bir simaya nâdir tesadüf olunur. Çünkü onun dinî bilgisi ve bıraktığı eserleri ne kadar yüksek ise, meslek ve meşrebi de o nispette pâk, nezîh ve metîn idi" (Aynî, 1993, s.105; Arslan, 1994, s.20; Arslan, 1992, s.46).

Birgî hakkındaki bütün kaynaklar, onun ihlas ve samimiyeti ile nitelikli ilminde birleşmektedir. Eserlerinde ele aldığı konulara özel üslup ve ifade tarzıyla özgünlük katmıştır. Onun eğitim faaliyetleri ve eserlerini kaleme alırken kullandığı yöntem ve yaklaşım, insanlara daha faydalı olabilme merkezli düşünce yapısıdır. Bu yüzden onun eserleri (özellikle Vasiyetname, et-Tarikatü'l-Muhammediyye ve Arap grameri ile ilgili

² Birgî Mehmed Efendi'nin Mehmed Halim, Mustafa (ö. 995/1586) ve Fazlullah (ö. 1032/1622) adında üç oğlu vardır. Kız çocuğu olup olmadığı bilinmemektedir (Martı, 2011, ss. 46-50; Arslan, 1992, ss. 40-45; Özkan, 2016, ss. 53-56).

³ Birgî Mehmed Efendi'nin İstanbul medreselerinde müderrislik yaptığı dönemdeki öğrencileri hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak yaşamının son on yılında görev yaptığı Birgî Medrese'sinde çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Bu öğrencilerden bazıları şunlardır: Fazlullah Efendi (oğlu) (ö. 1032/1622), Akşehirli Hocazâde Abdünnasîr Efendi (ö. 990/1582), Avlamlı (Ödemişli) Muslihiddin Efendi, Gazi Emir (ö. 1022/1613) ve Kadızâde Mehmed Efendi (ö. 1045/1635) (Atâî, 1989; Uzunçarşılı, 1342; Hocazâde Abdünnasîr Efendi, t.y.; Kâtip Çelebi, 1941; Arslan, 1992; Martı, 2011).

yazdığı eserler) yaklaşık 400 seneden beri okunmakta ve ihtiyaca cevap vermektedir (Arslan, 1992, ss.46-48; Arslan, 1994, s.20; Arpacı, 2009, s.18). İlmî kişiliği ve düşünce/anlam dünyasının merkezinde, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak ve hayata eleştirel bakan mert, tavizsiz yapısı vardır (Martı, 2011, s.51; Düzenli, 2000, ss. 236-240). Birgivi'nin bu yapısı, örgün-yaygın eğitim faaliyetlerine ve yazdığı eserlere de yansımıştır (Arslan, 1994, ss.20, 21).

Onun ilmî kişiliği, eğitim faaliyetleri ve eserlerindeki genel paradigması; bir ilim adamı olarak eleştirilerinde hiç kimseden çekinmemesi ve toplumsal sorunlara duyarlı olmasıdır (Arslan, 1992, s.54; Yüksel, 1992, s.192). Çünkü onu ilgilendiren kişiler değil fikirlerdir. Fikir ve bilgi üretmek toplumsal sorunlara çözüm yolları bulmayı amaçlamıştır (Bkz. Yüksel, 1992, ss.191-194; Arslan, 1994, ss.20-22). Bu kapsamda, şan ve şöhretten uzak duran, maddi menfaatleri öncelemeyen ve yöneticilerle samimiyetini iletmemeyen bir âlimdir (Martı, 2011, s.55). Birgivi'nin fikirlerini açıklarken ve tenkitlerini (Bkz. Düzenli, 2000, ss. 236-240) yaparken çevresinden etkilenmeyen duruşu ve düşüncelerindeki kararlılığı; şahsiyetini/karakterini göstermesi açısından önemlidir (Arslan, 1994, s.21).

Onun en büyük hedefi, halka doğru yolu göstermektir. Bunun için de Hz. Peygamberin yolunu örgün ve yaygın eğitim araçları ile herkese anlatmayı amaçlamıştır (Birgivi, 2011b). Dolayısıyla Birgivi; dine, devlete ve halka zararlı olduğunu düşündüğü davranışlara karşı çıkmış ve bu yönde bir yaklaşımla/ilim anlayışı ile hareket etmiştir. Bu durum onun ilmî kişiliğinin temel özelliğidir (Bkz. Arslan, 1994, ss.20-22).

Birgivi Mehmed Efendi, hayatını vakfedercesine ilim ve ibadetle geçirmiş, Osmanlı Devleti'nin en parlak döneminde örnek kişiliği ve yaklaşımı ile yüzyıllar geçse de insanlara rol model olmuş ve olmaya devam etmektedir (Bkz. Kuşadalı Ahmed Efendi, t.y.; Arpacı, 2009). Ayrıca debdebeli ve koşuşturmacalı başkent hayatındansa en verimli zamanlarında sakin, durağan ve âsûde bir kasabada yaşam sürmesi, onun hırstan uzak, samimi ve mütevazî kişiliğini ortaya koymaktadır (Martı, 2011, s.55).

Onun ilim anlayışı, gelişigüzellikten uzak, kaynaklara dayalı, bilimsel bir nitelik arz etmektedir. Yazdıklarını mutlaka bir kaynağa dayandırma yaklaşımı içerisinde hareket etmektedir. Bu yaklaşım tarzı (Bkz. Düzenli, 2000, ss.236-240), "et-Tarikatü'l-Muhammediyye" adlı eserinde ön plana çıkmaktadır. Olayları değerlendirirken sergilediği tavizsiz tutum ve düşüncesinde fıkıhçı bakış açısı son derece önemlidir. Bu çerçevede görüşlerini ispatlamada daima "Kitap-Sünnet-İcmâ-Kıyas" sıralamasını takip etmesi ve eserlerinin önemli bir kısmını fıkıh alanında hazırlamış olması bunun bir sonucu olarak düşünülebilir (Martı, 2011, ss.57, 68).

Birgivi'nin kişiliğinin merkezinde, eserlerini yazarken insanlara faydalı olma düşüncesi yer almaktadır. Bunun için kitap ve risalelerin büyük çoğunluğunun Arapça yazıldığı XVI. yüzyılda, Osmanlı coğrafyasında "Risâle-i Birgivi (Vasiyetnâme) adlı eserini Türkçe kaleme

almıştır (Birgivî, 2009; Özkan, 2016). Ayrıca konuları herkesin anlayacağı bir üslupla ele almış ve açıklamıştır (Martı, 2011, ss.101-105; Özkan, 2016, ss.62-70).

3. Birgivî Mehmed Efendi'nin Eserleri

Birgivî Mehmed Efendi'nin eserlerinin neredeyse tamamı tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, ahlak, âkâid, kelam, Arap dili ve belâgatı alanlarındadır (Özkan, 2016, s.80). Bu kapsamda Birgivi Mehmet Efendi'nin eserleri konularına göre şu şekilde tasnif edilebilir (Martı, 2011, ss.68-120; Yüksel, 1992, ss.191-194; Yüksel, 2011, ss.42-59; Arslan, 1992, ss.77-129; Arpacı, 2009, ss.21-24; Martı, 2011; Özkan, 2016, ss.79-106):

İtikâd ve İbadetler ile İlgili Eserleri

1. Risâle-i Birgivî (Vasiyetnâme)
2. er-Risâletü'l-İ'tikâdiyye
3. Şerhu Âmentü
4. Risâletü't-Tevhîd (Luğazü'l-Birgivî)
5. Ahvâlü Etfâli'l-Müslimîn
6. Tuhfetü'l-Müstersîdîn fi Beyâni'l-Mezâhib ve Fırak'l-Müslimîn
7. el-İrşâd fi'l-Akâid ve'l-İbâdât
8. Nûru'l-Ahyâ ve Tuhfetü'l-Emvât
9. Şerhu Şurûti's-Salât
10. Muaddilü's-Salât
11. Risâle fi Sücûdi's-Sehv

Kur'an İlimleri ile İlgili Eserleri

1. Tefsîr
2. ed-Dürrü'l-Yetîm fi't-Tecvîd
3. Risâle fi Beyâni Rusûmi'l-Mesâhifi'l-Osmâniyyeti's-Sitte
4. Ahsenü'l-Kasas

Hadis İlimi ile İlgili Eserleri

1. Risâle fi Usûli'l-Hadîs
2. Şerhu'l-Ehâdisi'l-Erbâin
3. Kitâbü'l-Îmân ve Kitâbü'l-İstihsân

İslâm Hukuku ile İlgili Eserleri

1. Fetvalar
2. İnkâzü'l-Hâlikîn
3. Hâşiyetü İnkâzi'l-Hâlikîn
4. İnkâzü'l-Hâlikîn Tercümesi (Risâle fi ademi Cevâzi'l-Ücre ale'l-Kırâe)

5. İkâzu'n-Nâimîn ve İfhâmü'l-Kâsırîn
6. Hâşiyetü İkâzi'n-Nâimîn
7. es-Seyfû's-Sârim fî ademi Cevâzi Vakfî'l-Menkûl ve'd-Derâhim
8. Zuhru'l-Müteehhilîn ve'n-Nisâ' fi Ta'rîfi'l-Ethâr ve'd-Dimâ'
9. Risâle fi'l-Musâfaha
10. Risâle fi Ziyâratî'l-Kubûr
11. Risâle fi'l-Arâzi'l-Uşriyye ve'l-Harâciyye
12. Ferâiz Risâlesi ve Şerhi
13. Hâşiyetü'l-Îzâh ve'l-İslâh
14. Ta'likât ale'l-Inâye

Ahlâk ve Tasavvuf ile İlgili Eserleri

1. et-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve's-Sîratü'l-Ahmediyye
2. Cilâü'l-Kulûb
3. el-Kavlü'l-Vasît beyne'l-İfrât ve't-Tefrît (Risâle fî İhtimâmi Emri'd-dîn)
4. Risâle fi'z-Zikri'l-Cehrî
5. Risâle fî Medhi's-Sultâni'l-Âdil ve Zemmi's-Sultâni'z-Zâlim
6. Tafdîlü'l-Ğaniyyi'ş-Şâkir ale'l-Fakîri's-Sâbir
7. Mihakkü'l-Mutasavvifîn ve'l-Müntesibîn
8. el-Makâmât
9. Dâmiğatü'l-Mübtediîn fi's-Sülûki ilâ Tarîk'l-Müteşerriîn

Arapça Öğrenimi ile İlgili Eserleri

1. Şerhu Lugati Ferištehoğlu
2. İm'ânü'l-Enzâr
3. Risâle fi's-Sarf
4. Kifâyetü'l-Mübtedî
5. el-Emsiletü'l-Fazliyye
6. Şerhu'l-Emsiletî'l-Fazliyye
7. Hâşiyetü Şerhi'l-Fazliyye

8. el-Avâmil
9. Izhârü'l-Esrâr
10. İmtihânü'l-Ezkiyâ
11. Ta'likât ale'l-İmtihân
12. Ta'likât ale'l-Fevâidi'z-Zıyâiyye

Diğer Eserleri

1. Ğurrenâme
2. Risâle fî Âdâbi'l-Bahs (Risâletü'l-Münâzara)
3. Emâlî

Birgivi'ye Nispet Edilen Fakat Ona Aidiyeti Kesin Olmayan Eserler

1. İşrâku't-Tevârîh veya el-İşrâk ve's-Siyer
2. Ravzâtü'l-Cennât fi Usûli'l-İ'tikâd
3. Sihâh-ı Acemiyye
4. ed-Dürretü'l-Mültekatâtî'r-Rûmiyye
5. Sirâcü'l-Musallî
6. el-Evrâdü'l-Birgiviyye (Nevâfilü'l-İbâdât)
7. Râhatü's-Sâlihîn ve Savâiku'l-Münâfikîn (Bkz. Martı, 2011; Atsız, 1966; Yüksel, 1992; Yüksel, 2011; Arslan, 1992; ,Arpacı, 2009; Özkan, 2016; Düzenli, 2000).

4. Birgivi Mehmed Efendi'nin Eğitim Anlayışı

Osmanlı Devletinin yükselme döneminde velûd bir ömür yaşamış olan Birgivi Mehmed Efendi⁴, hayatı boyunca tedris, irşâd ve telif faaliyetlerinden kopmamıştır (Martı, 2011). Bu bağlamda devrin eğitim kurumu olan üniversite hüviyetindeki medreselerde müderrislik yapmış, halka etkili vaazlar vermiş, İslami alanda birçok eser kaleme almış, Osmanlı eğitim ve kültür hayatında önemli yere sahip bir şahsiyettir. Bu ilim adamını tanı(t)mak, anlamak, anlamlandırmak, sadece onun ilmî kişiliği ve eğitim anlayışı açısından değil, aynı zamanda dönemin tarihi, sosyo-kültürel ve eğitimsel yapısının arka planını kavrama bakımından da önem arz etmektedir.

⁴ Bir başka ifade ile Balıkesirli bir İslam âlimi olan İmam Birgivi, yaşamı boyunca eğitim-öğretim merkezli hareket etmiş ve bunu bir hayat felsefesi olarak kabul etmiştir. Toplumsal, dinî, ahlakî sorunlara duyarlılık göstermiş, bunların çözümünde etkin rol oynayarak din, ahlak ve değer eğitimi alanında önemli bir boşluğun doldurulmasına katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, bir eğitimci olarak Birgivi, örgün din eğitimde müderrisliği, yaygın eğitiminde vaizliği, bu süreçteki yaklaşımları, takip ettiği yöntem-teknikler ve kaleme aldığı eserlerler, toplumun dönüşümünde etkili olmuş ve günümüze yansımalarıyla bir farkındalık meydana getirmiştir.

İlme, eğitime, irfana, fazilet ve ahlaka (Birgivî'nin ahlak ile ilgili görüşleri hakkında bilgi için bkz. Birgivî, 2016, ss.91-518; Yüksel, 2011, ss.111-127; Arpacı, 2009, ss.53, 54, 59-148; Birgivî, 1964; Birgivî, 2009, ss.177-206) büyük önem vermiş, toplumun sevgi ve saygısını kazanmış, İslam dininin berrak akidesini, çevresinde bütün gücüyle aşılama ve yaymaya gayret etmiş, sağlam karakterli büyük bir âlimdir. Birgivî, özellikle eğitim konusunda yaşamını mücadele ile geçirmiştir. Bu noktadan hareketle Birgivî'yi günümüzde de döneminde olduğu gibi tanı(t)mak, toplumun her kesimini onun eserleriyle tanıştırmak ve hayatındaki zindeliği, hareketi, dinamizmi, enerjiyi, birikimi, genç nesillere aktarabilmek, ondaki insana hizmet aşkını, çağımız insanlarına da transfer edebilmek, bilhassa bu bağlamda eğitim-öğretim anlayışını ve yöntemini benimsemek önemlidir (Şeker, 1994). Bu amaçlarla çalışmada, İmam Birgivî'nin eğitim anlayışı; paradigma⁵, yöntem, ilke ve eserlerinin analizi çerçevesinde incelenmiştir.

İmam Birgivî'nin eğitim anlayışında, her insanın en azından kendisine yetecek kadar doğru ile yanlış bilgiyi ayırabilmesi, hurafe ve batıl inançlar konusunda bilinçlenmeyi (Yüksel, 2011, ss.34-39; Yüksel, 1992, ss.191-194) sağlayabilmesi esastır. Dolayısıyla Birgivî, nitelikli, duyarlı, hurafelerden ve aşırılıklardan uzak, dindar insanların yetişmesini istemiştir. Bu nedenle eğitim faaliyetlerine önem vermiş, bunu genelde formal özelde ise örgün ve yaygın din eğitimi ile tesis etmeye çalışmıştır. Bu süreçte de medrese dersleri ve vaazlarıyla ön plana çıkmıştır. Bunu, örgün din eğitimi kurumu olan medreselerde, yaygın din eğitimi kurumu olan camilerde ve kaleme aldığı eserler ile yapılandırmıştır (Bkz. Arslan, 1992, s.183).

Birgivî'ye göre eğitimin amaçlarının en önemlisi, kişiliği/karakteri kuvvetlendirmek ve geliştirmektir. İnsanın manevi ve ahlakî bakımdan kendisini geliştirmesi, uyumlu bir karakter terbiyesini gerekli kılmaktadır (Bkz. Arpacı, 2009; Birgivi, 2011b; Birgivî, 2016). Bu anlamda Birgivî, ilimle ameli birleştirmiş güçlü bir kişiliğe sahiptir (Bkz. Arslan, 1994, ss. 16-23). Ayrıca bu süreçte halkın her sahada başvurabileceği eserleri de ön plana çıkarmayı hedeflemiştir (İlhan, 1994, s.55).

Onun Osmanlı müellifleri arasındaki en önemli özelliği, yaşadığı dönemin güncel/aktüel meseleleri (Arpacı, 2009, s.9) hakkında eser vermesi, bunlara çözüm ve fikir üretmesidir. Bu sebeple eserleri, çağının sosyo-kültürel ve dinî hayatı ile düşünce dünyasını yansıtması bakımından da önem taşımaktadır. Eserlerinde, o dönemdeki birçok müellifin aksine

⁵ Birgivî'ye göre, iyi huylarla bezenmiş ve kötü huylardan arınmış sağlam bir ahlak temeli atılmadıkça ve her fert bizzat kendisine dönerek İslam ahlakının neresinde olduğuna dair bir iç gözleme gitmedikçe topyekün bir islah mümkün olmayacaktır. Birgivî, yüzeysel çözümlere ve göstermelik davranışlara karşıdır. O, et-Tarîkatü'l-Muhammediyye'de açık ifadesini bulduğu fikirlerinin merkezine, takva kavramını yerleştirmiş, ehli-sünnet itikadının prensiplerini halka öğretmeye ve Hanefi fıkından ayrılmamaya son derece önem vermiştir.

devlet büyüklerinden mükâfat elde etmek maksatlı hiçbir eser kaleme almamıştır (Arslan, 1994, s.20; Arpacı, 2009, ss.18, 19; Martı, 2011, ss.51,55).

Kur'an'ın farz kıldığı "emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker" ilkesi (Yüksel, 2011, s.147; Arslan, 1992, s.184; Birgivi, 2014, ss.33, 34) bağlamında, İslamın emrine uyararak kendi çevresinde ve Müslümanlar arasında gördüğü gerek itikadi, gerekse ameli bid'atlere (Birgivi'nin bid'atlere karşı tutumu hakkında bilgi için bkz. Birgivi, 2016, ss.35-42; Yüksel, 2011, ss.67-70; Özkan, 2016, ss.73-79; Birgivi, 2011a, ss.99-110) karşı da toplumu uyarılmış, onları bu hususta yanlıştan uzaklaştırıp doğru olana irşâd etmeye çalışmıştır (Toprak, 1994, s.68). Birgivi, cehaletin sebep olduğu hatalara engel olabilmek amacıyla, İslam'ın şartlarını öğretme görevini, irşâd faaliyetlerinde öncelmiştir (Martı, 2011).

O bu yaklaşımını; hayat felsefesi, eğitim anlayışı ve ilkesi olarak benimsemiştir. Birgivi bu yaklaşımı ile tenkitlerinde kişileri değil, yanlış/olumsuz davranışları hedef almış ve yıkıcı değil yapıcı bir düşünce ile hareket etmiştir. Onun için hatayı yapanın kimliği değil, hatanın niteliği ve önlenmesi önemli olmuştur. Bu yüzden eleştirmeye sultan gibi en üst kademe de yer alan isimlerden başlamıştır. İşledikleri hataları dile getirerek uymayı aklına koyduğu kişilerin listesinde, vezirler, divan üyeleri, hâkimler, müftüler, müderrisler ve danışmaya gelen halk yer almıştır (Martı, 2011, s.51, 52, 129, 137; Yüksel, 1992, ss.191-194). Bunun için dine, devlete ve millete zararlı gördüğü her davranışa eleştirel yaklaşarak bunların sebepleri üzerinde durmuş, olumsuz etkilerinin önüne geçmeye çalışarak pedagojik ve önlemsel/gelişimsel bir yaklaşımla hareket etmiştir. Bu sebeple Birgivi'nin derslerinde, vaazlarında ve eserlerinde bid'atlere karşı eleştirel yaklaşım sergilerken üç dereceli bir yöntem izlediği görülmektedir (Bkz. Toprak, 1994, s.69):

1. Önce bid'at olan inanç ya da fiilin yanlışlığını belirlemek
2. İkinci aşamada, bu yanlışlığın sebepleri üzerinde durmak.
3. Üçüncü aşamada ise, doğru olanı öğretip yanlıştan uzaklaştırmak.

Birgivi, Müslümanların Kur'an ve sünnete uymayan bid'at niteliğindeki davranışlarını gördükçe bunlardan olumsuz etkilenmiştir (Yüksel, 2011, ss.34, 35; Yüksel, 1992, ss.191, 192; Aynî, 1993). Zira bu tür (bid'at) davranışlar ve uygulamalar (falcılık, cenaze olan evlerde ziyafet verilmesi, ölenin mezarının başında kırk gün bekleyerek Kur'an okuyan ve tesbih çekenlere para verilmesi, bununla ilgili vasiyetlerde bulunulması, kabirlerin üzerine türbeler yapılıp mumların yakılması vb.) toplumda artmıştır (Bkz. Birgivi, 2011b; Yüksel, 1992, s.192; Arpacı, 2009, ss.18-21; Arslan, 1994, ss.20-22). Bunun dışında kadınların rüşvet alması ve rüşvet ile göreve gelmeleri yaygınlaşmıştır (Martı, 2011; Arslan, 1994). Ehil olmayanlara ilmî rütbe verilmiş, cehalet yaygınlaşmış, birçok zengin kendilerinin ve annesinin ruhlarına Kur'an okunması için paralarını vakfetmişlerdir (Bkz. Yüksel, 1977, ss.175-185; Arslan, 1994, ss.20-22; Yüksel, 1992, s.192). Bütün bunlara Birgivi, ilmî gücü ve samimiyeti ile karşı çıkmış, eleştirel bakış/yaklaşım içerisinde bir duruş sergilemiştir (Arslan, 1994, ss.16-23; Yüksel, 1992, s.192; Düzenli, 2000, ss.236-240).

Ayrıca Birgivî'nin yaklaşımında, kendi zamanındaki tenkit ettiği mutasavvıflara karşı da, Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 261/874) ve Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) gibi ileri gelen tasavvuf erbabının sözlerinden deliller getirmesi önemlidir (Bkz. Birgivî, 2011b; Birgivî, 2016). Bu dönemde birçok sahte şeyh halkı aldatmış, sünnete aykırı bid'atler çoğalmıştır. İşte bütün bu durumlar, Birgivî'nin duygu, düşünce ve inanç dünyasını harekete geçiren unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte onun en büyük eğitsel hedefi, halka doğru yolu göstermek ve umumum ahvalinin düzelmesine katkı sağlamaktır. Bu süreçte takip ettiği metodoloji ise Hz. Peygamber (sav)'in yolunu, tekrar ilkesiyle herkese anlatmak ve öğretmektir. Onun "et-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve's-Sîretü'l-Ahmediyye" adlı kitabı bu hedefin bir sonucudur (Bkz. Birgivî, 2011b; Birgivî, 2016).

Kısaca Birgivî; dine, devlete ve millete zararlı gördüğü her davranışa karşı çıkmış (Bkz. Arslan, 1994, s.22), örgün/yaygın eğitimde ve kaleme aldığı eserlerde bunun mücadelesini vermiştir. Tedris, irşâd ve telif faaliyetlerinin merkezinde ise, hem halkı hem de ilmî ve idarî çevreleri bid'atlerden arınmış, saf İslam'ın öğretilerine, yani Kur'an ve hadis ile şekillenmiş ehl-i sünnet yoluna davet yer almıştır (Martı, 2011, s.VI). Bu durum onun kişiliğini, hayat felsefesini ve eğitim paradigmasını ortaya koymasından önemlidir.

Birgivî, faziletli bir hayat yaşamış, eğitime önem vermiş, insanlara rehberlik etmiş ve her zaman doğruları öğretme amacı olan âlimlerden biri olmuştur. Hem kendi hem de sonraki dönemler ve günümüz için örnek bir yaşam sürmüştür. Şüphesiz bir kişinin ilmî boyutunu ortaya koyan en önemli ölçütler; eğitim faaliyetleri, yetiştirdiği nitelikli öğrenciler, ilim adamları ve yazdığı eserlerdir (Ayvalı, 1994, ss.24-26). Dolayısıyla Birgivî'nin yaşam tarzı, olaylara yaklaşımı, hal ve hareketleri ile onu tanımak, anlamak, anlamlandırmak; o dönemki ve günümüzdeki sorunları anlamaya ve bunlara çözüm önerileri getirmeye katkı sağlayacaktır.

4.1. Birgivî Mehmed Efendi'nin Nitelikli Bir Eğitimci Olmasında Etkili Olan Faktörler

1. Babasının âlim ve müderris olması, ilk eğitimini ondan alması ve bu yönde kendini geliştirmesi.
2. İrade, azim, kararlılık, kuvvetli hafıza, zekâ keskinliği, kabiliyet, beceri, çalışkanlık, disiplin, ciddiyet gibi özelliklere sahip olarak küçük yaşlarda ilim tahsiline başlaması.
3. İlk bilgilerini babasının yanında tamamladıktan sonra ilmin merkezi olan İstanbul'a gidip orada seçkin âlimlerden ders alması.
4. Birgivî'nin hayatını vaaz, tedris ve kitap yazmakla geçirmesi, eserlerini tasnif ederken kendinden önceki âlimlerin tasnif ve teliflerini dikkatle incelemesi.
5. Geniş ilminin yanında, ilmiyle amel etmesi (söz-davranış uyumu, bilgiden eyleme geçiş pratiğine sahip olması).

6. Öğrendiklerini, gerek vaaz yoluyla, gerek öğrencilere ders vermekle, gerekse eser kaleme almak suretiyle başkalarına etkili ve verimli bir öğretme yeterliğine sahip olması.
7. Bazı ilim adamlarıyla farklı konularda yaptığı mübahase ve münazaralarda, sözlerinin delillerini ortaya koyması, düşündürmesi ve eleştirel yaklaşımı.
8. Konuya ve hedef kitleye göre farklı yöntem ve tekniklere yer vermesi, yöntem zenginliği becerisine sahip olması.
9. Konunun daha iyi özümsemesi/içselleştirilmesi için metaforik anlatım kullanması (Ayvalı, 1994, ss.30, 31; ayrıca bkz. Yüksel, 2011; Arslan, 1992; Martı, 2011; Arpacı, 2009).

4.2. Birgivî Mehmed Efendi'nin Bazı Eserlerinin Eğitim Anlayışı Açısından Analizi ve Değerlendirilmesi

4.2.1. Risâle-i Birgivî (Vasiyetnâme)

Bu eser daha çok Vasiyetnâme-i Birgivî adıyla meşhur olmuştur (Yüksel, 2011, s.52; Yüksel, 1992, s.193). İmam Birgivî'nin en çok bilinen ve okunan eserlerinden biridir. Osmanlı devrinde basılan ilk dinî kitap olma özelliğine sahiptir (Bkz. Martı, 2011, ss.71-73; Özkan, 2016). O, bu risalesini sade Türkçe ile Arapça bilmeyen Türk halkı için kaleme almıştır. Bu kitap, esas itibarıyla akaid ve ahlak ile ilgili olmakla birlikte, namaz ve temizlikten de bahsetmektedir (Birgivî, 1964; Birgivî, t.y.; Birgivî, 2009; ayrıca bkz. Birgivî, 1976, ss.69-113; Birgivî, 2014a, ss.25-217). Bu eser, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Arapça bilmeyen Müslüman Türk toplumunun çok faydalandığı bir Türkçe ilmihal kitabı olmuştur. Vasiyetnâme-i Birgivî, bir çok âlim tarafından şerh edilmiştir. Fransızca'ya tercüme edilmiştir. Birgivî Risalesi, bugün sınırlarımız ötesinde de tanınmaktadır. Bu eserin halkın eğitimi üzerindeki olumlu etkisi; onun Türkçe üslubunda ve konuları halkın anlayacağı seviyede müşahhas bir şekilde ifade etme yönteminde ve halkın dinî bilgileriyle ilgili pratik ihtiyaçlarına cevap vermesinde yatmaktadır. Örneğin: Birgivî, Allah'ın sıfatlarını açıklarken "Basar" sıfatını şöyle anlatmaktadır: "Basar, Basirdir. Allah her şeyi görür, karanlık gecelerde, kara karıncanın, kara taş üzerinde yürüdüğünü görür ve ayağının sesini işitir. Lakin işitmesi bizim gibi kulakla ve görmesi de bizim gözümüz gibi değildir. O, gözden ve kulaktan beridir" (Bkz. Birgivî, 1964; Birgivî, t.y.; Birgivî, 2009; Yüksel, 1994, s.33; Yüksel, 2011, s.150). Burada Birgivî'nin pedagojik, andragojik (Anragojili ile ilgili bilgi için bkz. Köylü, 2002, ss.133-149; Tosun, 2015) ve metaforik bir yaklaşımla hareket ettiği ve herkes tarafından rahatlıkla anlaşılacağı ortaya çıkmaktadır (Bkz. Arslan, 1992; Martı, 2011).

4.2.2. et-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve's-Sîretü'l-Ahmediyye

Ortaya çıktığından beri yaygın din eğitiminde önemli bir boşluğu dolduran ve günümüzde de bazı yerlerde okutulmaya devam eden bu eser, din görevlileri için bir el kitabı niteliğindedir. Çünkü bu eser, bütün Müslümanlara faydalı olması düşüncesiyle Arapça yazılmış olup, itikadî, amelî ve ahlakî (Birgivî, 2011b; Yüksel, 1992) birçok konuyu içine

almış, her konuda ayet ve hadisleri bir araya toplamıştır. Günümüzde de bazı din görevlilerine çeşitli alanlarda kılavuzluk etmektedir. Bu eserde temel amaç, Kur'an ve sünnete aykırı olan tutum ve davranışları (hurafe, batıl inanç, bid'at vb.) gösterme ve dinin esasının neler olduğunu ortaya koymaktır. Samimi, açık, zarif bir üslup ve dille kaleme alınmıştır. Burada yöntem olarak, Müslümanlara amel konusunda itidalli bir yol takip etmelerini tavsiye etmekte ve Peygamberimiz (sav)'in sünnetinden örnekler sunmaktadır. Ayrıca bir kişilik terbiyesi, karakter ve ahlak eğitimi niteliği taşımaktadır (Martı, 2011, s.165; Yüksel, 2011, ss. 55-59; Arslan, 1992, ss.110-122). Ahlak konusunu ise daha ayrıntılı incelemektedir. Bu yüzden Birgivî iyi bir Türk ahlakçısı olarak da vasıflandırılabilir (Yüksel, 1994, ss.34, 35; Aynî, 1993). Özellikle sünnetle şekillenen ahlak anlayışı gereği, neredeyse bir hadis kaynağı sayılabilecek boyutta rivayet nakletmiştir (Martı, 2011, s.64).

Birgivî bu eserde, toplumun beklenti, ihtiyaç ve sorunlarını merkeze almış, bu sorunların tespitinde gözlem metoduna da yer vermiştir. Bu konuların hedef kitle tarafından daha iyi içselleştirilmesi için örnekler ve dinî referanslara yer vererek, eseri nitelikli hale getirmiş ve mesleki yeterliği yüksek bir eğitimci profilini yansıtmıştır.

4.2.3. Risâle fi Usûli'l-Hadîs

Birgivî bu eserini, İstanbul medreselerinde sürdürdüğü eğitim ve öğretim görevi esnasında medrese talebelerine ve hadis ilmine yeni başlayanlara hadis terimlerini öğretmek için kaleme almıştır. Risalenin başında bu hedefini belirtmiştir (Âşık, 1994, ss.38, 39; Yüksel, 2011, ss.48, 49; ayrıca Usûlü'l-Hadis şerhi için bkz. Birgivî, 2014b, ss.37-130). Bu risale, ayrıntılı açıklamaları mütalâalara bırakılmış özet ders kitabı niteliğindedir (Martı, 2011, s.59). Ayrıca daha sonraki asırlarda da medreselerde bir el kitabı olarak okutulup ezberletilmiştir (Âşık, 1994, ss.38, 39; ayrıca bkz. Yüksel, 2011, ss.48, 49). Günümüzde de halen medrese tarzı eğitim veren bazı kurumlarda ve özel ders halkalarında Dâvûd-i Karsî (ö. 1169/1756) şerhiyle birlikte tedris edilip, öğrencilere ezberletilmektedir (Martı, 2011, s. 83). Dolayısıyla Birgivî'nin eserlerinin o dönemden günümüze kadar etkili olduğu, toplum üzerinde yaygın etki ve katma değer sağladığı söylenebilir. Bu eserde, Birgivî'nin öğrencilerin seviyelerini daima göz önünde bulundurduğu, öğrenci merkezli ve pedagojik temelli bir yaklaşım sergilediği söylenebilir (Arslan, 1992, s.106).

Yine bir eğitimci olarak Birgivî eserlerinde, imkânlara göre ulaşabildiği birinci el orijinal hadis kaynaklarından seçtiklerini sıkça kullanmıştır. Ayrıca sünneti kaynak olarak kullanan her din bilgininin sahip olması gereken bir hadis tahrir ve tahkikcisi formasyonuna sahip (Âşık, 1994, s.42) bir eğitimcidir.

4.2.4. Birgivî'nin arapça öğrenimine ait arapça sarf ve nahiv risaleleri

Birgivî'nin Arapça öğrenimine ait Arapça sarf ve nahiv risaleleri (Arslan, 1992, ss.127-129, 138-181), medrese öğrencilerinin ellerinden düşürmedikleri eserler arasında yer almaktadır. Bugün de özel hocalardan Arapça öğrenmek isteyen öğrenciler hâlâ bunlardan

yararlanmaktadır (Yüksel, 2011, s. 150). Bu risaleler, öğrencilere hem Arapça sarf-nahiv kaidelerini öğretmekte, hem de itikad ve ahlaka ait pratik bilgiler sunmaktadır. Arapça sarf ve nahvinin temel bilgilerini de pratik ve pedagojik olarak düzenlemiştir (Arslan, 1992, ss.185, 186; Yüksel, 1992, s.193). Eserlerinde örnek olay yöntemine sıkça başvurarak ehl-i sünnet itikadına ve güzel ahlaka dair misalleri seçmiştir (Yüksel, 1994, s.35). Bu durum, Birgivî'nin yöntem zenginliğine dikkat çekmesi ve etkili/verimli bir eğitim açısından çok önemlidir.

İzhârü'l-Esrâr

Birgivî'nin, âmîl, mâmul ve îrab geleneği tarzında kaleme aldığı, Arapça'nın nahvini konu alan özlü ders kitaplarından bir diğeri de İzhârü'l-Esrâr'dır. Dili, üslubu, imam hatip lisesi mezunlarının anlayacağı sadeliktedir (Çakır, 1994, s.43). Bu yönüyle eğitimin temel ilkelerinden "öğrenciye görelilik" ilkesinden hareketle Birgivî'nin eserlerinin daha geniş kitlelere etkili bir şekilde ulaştığı anlaşılmaktadır (Arslan, 1992, ss.165-170). Burada da onun, öğrencilerdeki farklılıkları dikkate alarak onların anlayacağı şekilde nebevi bir metot (Bkz. Özbek, 1988; Ebû Gudde, 2016) ve psiko-pedagojik temelli bir yaklaşım sergilediği söylenebilir.

Ayrıca bu eser, Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur (Martı, 2011, s.115). Tanzimat ile başlayan Batı usulü müfredat programlarına uygun olmadığı için yerini yeni Arapça ders kitaplarına bırakmış ve giderek Arapça'yı okutmak zorunda olanların el kitabı haline gelmiştir. Eserin Türk öğrenciler tarafından beğenilmesinin sebebinin, kullanılan yöntemden kaynaklandığı ifade edilebilir (Çakır, 1994, s.43).

İzhârü'l-Esrâr'daki öğretim yöntemleri şöyle sıralanabilir (Çakır, 1994, ss.43-46):

1. Basitlik
2. Yorumlu Örneklem
3. Seçenekli Örneklem
4. Tartışmasız Dil Öğretimi
5. İşleklik
6. Müfrede veya Cümleye Çevirme Yöntemi
7. Görüntüleme Yöntemi

Bu eserde, farklı yöntem ve tekniklerle Birgivî'nin Kur'an ilimlerini hedefleyen bir dil öğretimini amaçladığı söylenebilir. Ayrıca burada Birgivî'nin, Arapça öğretim yöntem zenginliğindeki farkındalığı öne çıkmaktadır (Çakır, 1994, ss.43-46).

Birgivî, "el-Avâmil" ve "İzhârü'l-Esrâr" gibi eserlerde Arapça gramerine ait ilk bilgileri vermiş, Arapça eğitim ve öğretimine yönelik metodik bir yaklaşım sergilemiştir. Arap

filologları; bu eserleri okuyan, ezberleyen ve üzerinde düşünenlerin, nahiv kaidelerinin tamamını öğrenebileceklerini belirtmektedir (Çelebi, 1994, ss.47-54; Yüksel, 1994, s.35). Buradaki kaidelerin tamamının etkili öğretilmesinde, pedagojik bir yaklaşımın söz konusu olduğu ve tam öğrenme modeli (Din öğretiminde kullanılabilir tam öğrenme modeli hakkında bilgi için bkz. Akyürek, 2017, ss.69-73; Aydın, 2016, ss.49-51) pratiklerinin ortaya konulduğu söylenebilir.

Ağır gramer konularını yeni yöntem, sınıflama ve örneklerle, Türk öğrencisine hitap eder hale getirmesi, Birgivi'nin dilcilik yönüyle sınırlarımız dışında da tanınmasına yol açmış, sarf ve nahve dair eserleri onlarca defa basılmıştır. Dolayısıyla Birgivi'nin bu yaklaşımla verimli bir dil öğretimi inşasını sağladığı ifade edilebilir (Martı, 2011, s.183).

4.2.5. Diğer bazı eserleri

İmam Birgivi'nin Birgi'de yirmi dört saatlik zaman diliminde yaptığı ibadetleri, okuduğu evrâd ve ezkârı tespit etmiş olan talebesi Hocazâde Abdunnasîr Efendi (ö. 990/1582), onun günlük ilmî çalışmalarını kaleme almıştır (el-Evrâdü'l-Birgiviyye / Nevâfilü'l-İbâdât) (Bkz. Kuşadalı Ahmed Efendi, t.y., vr. 148b, 149b; Martı, 2011, ss.41, 45, 120; Yüksel, 1992, s.192). Burada İmam Birgivi'nin bir gününü nasıl geçirdiği, hayata nasıl baktığı, bu çerçevede; örnek rol model özellikleri olan idealist bir eğitimci olduğu öne çıkmaktadır. Ayrıca din-ahlak-değer eğitimi eksenli kişilik ve karakter inşasının temellerini attığı ifade edilebilir.

Diğer yandan Birgivi, bid'atler konusunda çok hassas davranmıştır. O, Müslümanları "Ehl-i Sünnet ve Selef-i Salihin"ın yoluna davet yöntemini benimsemiştir. Mutasavvıfların raks hareketlerine karşı çıkmış, ancak ehl-i sünnet anlayışındaki tasavvufa karşı olmamıştır. Çünkü eserlerinde, Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 261/874), Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909), Bişr el-Hâfî (ö. 227/841), Seriyüs-Sakatî (ö. 251/865), Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) gibi meşhur sufileri hürmetle anmaktadır (Yüksel, 1994, ss.35, 36).

4.3. Birgivi Mehmed Efendi'de Öğrenmeyi Kolaylaştıran Öğretim İlkeleri

Birgivi'nin, çalışmalarında amacına ulaşmak, anlamlı ve etkili öğrenmeyi kolaylaştırmak, öğrenme-öğretme sürecine işlerlik kazandırmak amacıyla kullandığı genel öğretim ilkeleri şu şekilde ifade edilebilir:

4.3.1. Öğrenciye (çocuğa) görelilik ilkesi

Bu ilkeye göre, öğrenme-öğretme sürecinin düzenlenmesi sürecinde öğrencilerin bireysel farklılıklarının ve fizyolojik/psikolojik özelliklerinin dikkate alınması söz konusudur. Öğrencilere öğretilecek konuları belirlerken, onların zihinsel ve bedensel gelişim özellikleri; ilgi, ihtiyaç ve beklentilerinin öğrenilmesinde önemli bir fonksiyona sahiptir. Bu sebeple öğrenciye görelilik ilkesi en temel ilkelerden biridir (Demirel, 2015, s.73; Aydın, 2016, ss.14, 15). Kısaca öğrencilerin bireysel farklılıklarının dikkate alınmasıdır.

Birgivî de hayatı boyunca ve eserlerinde bunlara yer vermiş, bireylerin farklılıklarına, beklenti ve ihtiyaçlarına dikkat ederek hareket etmiştir. Bir yandan başta şeyhülislam olmak üzere memleketin ileri gelen ilim çevrelerine hitap ederek, onlarla ciddi fikhî ve fikrî tartışmaları sürdürmüş, diğer yandan halkın diliyle konuşarak onların iman, ibadet ve ahlak noktasındaki eksiklerini gidermeye yönelik eserler ortaya koymuştur (Martı, 2011, s.58; Arpacı, 2009, s.9). Birgivî bu eserlerinde, kişilerin ailesine, sosyal çevresine güzel davranmasına ve ahlakî sorumluluklarına vurgu yaparak, ahlak ve sorumluluk eğitimine önem vermiştir (Bkz. Martı, 2011). (Örnek: Birgivî, İzhârü'l-Esrâr ve Risâle fi Usûl'l-Hadis adlı eserlerinde öğrenci/muhatap merkezli hareket etmiş ve onun bu eserleri geniş kitlelere ulaşmıştır).

4.3.2. Hedefe (amaca) uygunluk ilkesi

Hedefe/Amaca uygunluk ilkesi, öğretim ilkelerinin en önemlilerinden biridir. Çünkü, öğretimde dikkat edilmesi gereken en temel ilke, öğretim etkinliklerinin belirlenen hedeflere uygun olmasıdır. Bir hedefle uygunluk göstermeyen öğretim teknikleri ise amaçlarını gerçekleştiremezler. Bu yüzden bütün uygulamalar hedef davranışa uygun olmalıdır (Aydın, 2016, ss.12-14).

Birgivî çalışmalarında hedefe uygun olarak, toplumda ihtiyaç hissedilen konuları önceleyen bir yol izlemiştir. et-Tarîkatü'l-Muhammediyye'yi yazarken, ilmî veya edebî gayelerden çok, bilgi seviyesi ne olursa olsun bütün halk kesimlerinin eğitimini hedeflediğinden, eserin dili yalın, anlaşılır ve öz bir nitelik taşımaktadır (Martı, 2011, ss.95, 101; Yüksel, 2011, s.57). Dolayısıyla Birgivî'nin tedris, irşâd ve telif faaliyetlerinde hedef-davranışlara göre hareket ettiği ifade edilebilir.

4.3.3. Bilinenden bilinmeyene ilkesi

Bu ilke, öğrencilerin bilgi ve tecrübelerinden yararlanılmasını ön görür. Bilinenlerden bilinmeyenlere gidilir. Bu süreçte ön öğrenmeler ve hazır bulunuşluk düzeyi önemlidir. Yeni bilgiler ile eski bilgiler karşılaştırılarak anlamlı öğrenmeye ulaşılmaktadır (Demirel, 2015, s.73).

Birgivî, eleştirel/tenkitçi düşünce yaklaşımı ile öğrencilerde eski bilgilerle yeni bilgiler arasında köprü kurulmasını sağlamış ve anlamlandırmayı gerçekleştirmeye çalışmıştır (el-Avâmil adlı eserinde, herkes tarafından bilinen ve kolay olan pedagojik formüller kullanmıştır). (Bkz. Arslan, 1992).

4.3.4. Basitten karmaşığa (kolaydan zora) ilkesi

Eğitimde bireyin kolay bir şekilde üstesinden gelebileceği etkinliklerle işe başlanmalı ve adım adım, kolaydan zora doğru devam edilmelidir. Bireye üstesinden gelemeyeceği görev ve sorumluluklar verilmesi sonucu meydana gelecek başarısızlık duygusu, onun sonraki öğrenmelerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Öğretimde basitten karmaşığa doğru bir yol izlemenin yanında önce daha basit düzeydeki bilgi ve becerilerin kazandırılması, daha

sonra zor ve karmaşık bilgi ve becerilerin yer alacağı öğretim durumlarının oluşturulması gerekmektedir. Bir başka ifade ile her öğrencinin rahatlıkla anlayabileceği basit konu ve etkinliklere yer verilmesi, bu süreçte öğrencinin özgüvenini ve o derse karşı olan ilgisini/tutumunu olumlu olarak etkilemektedir (Aşılıoğlu, 2007, ss.35-38; ayrıca bkz. Kablan, 2011, ss.80, 81; Sünbül, 2011, ss.22, 23). Dolayısıyla Birgivî, muhatabının sadece bilgi seviyesini artırmamış, iradî, ahlakî, duygusal ve sosyal yönelimlerini de harekete geçirerek öğretimde bütünlüğü sağlamıştır.

Birgivî, önce her öğrencinin kolaylıkla anlayabileceği basit konu ve anlatımlara yer vermiş, anlaşılır, sade ve açık bir dil kullanmıştır (Arslan, 1992; Arpacı, 2009). Halkın idrakine yönelik anlaşılır bir Türkçe ile yazdığı Vasiyetnâme'sinde her konuyu olabilecek en kısa ve en açık ifadelerle özetlemiştir (Martı, 2011, s.58; ayrıca bkz. Birgivî, t.y.; Birgivî, 1964; Birgivî, 2009). Ayrıca İzhârü'l-Esrâr da öğrencilerin seviyesine uygun, anlaşılır ve sade (basit) bir dil ile kaleme alınmıştır (Çakır, 1994).

4.3.5. Yakından uzağa ilkesi

Öğrenci, doğal ve sosyal bir çevrede yaşar. Öncelikli olarak çevresini öğrenme gereksinimi içerisinde. Aile, ev, sokak, mahalle, okul, şehir ve ülke bu çevreyi oluşturur. Etkileşimde önceliği yakın çevre almaktadır. Öğrenciye öğretilecek bilgilerin düzenlenmesinde de doğal ve sosyal olarak en yakın çevreden hareket etmek, etkili, kolay ve kalıcı öğrenmeye katkı sağlamaktadır (Demirel, 2015, s.74; Aydın, 2016, ss.12-17).

Yakından uzağa ilkesi, hem zamansal hem de mekânsal olarak yakın çevreden uzak çevreye doğru yol izlemektir. Birgivî de bu yönde çevresinde gözlemlediği, şahit olduğu olaylardan hareket ederek bir yol izlemiştir (Örnek: et-Tarîkatü'l-Muhammediyye adlı eserin oluşumunda bu yöntemin etkili olduğu anlaşılmaktadır). (Bkz. Birgivî, 2016; Martı, 2011; Arslan, 1992, Yüksel, 1994).

4.3.6. Hayatilik (yaşama yakınlık) ilkesi

Öğrenme ve öğretme sürecini yaşama uygun olarak tasarlanmanın, öğrenen açısından birçok faydası bulunmaktadır. Öncelikle hayatın içinden örnekler, öğrencinin kendisinde ve çevresinde yer alan durumlarda zihinsel bağlantılar oluşturmaya dayalı olarak, daha etkili öğrenmesine katkı sağlamaktadır (Kablan, 2011, ss.75, 76; Sünbül, 2011, s.24).

Birgivî eserlerinde ve çalışmalarında, gerçek hayatla ilgili ve öğrenilenlerin, öğrencilerin yaşamlarında karşılık bulması şeklinde pratik uygulamalara yer vermiştir. Bu sebeple Birgivî'nin eserleri, çağın sosyal hayatını yansıtmaya bakımından önemlidir (Arpacı, 2009, s.9). Bu bağlamda, Arapça ve fıkıh ağırlıklı risalelerini, hayatının o zamanki uğraşları gereği gençliğinde kaleme almış, Birgî'de geçen dönemde ise, ahlakî ve sosyal meseleleri ele almıştır (Martı, 2011, s.70).

4.3.7. Aktüalite (güncellik) ilkesi

Aktüalite/Güncellik ilkesi, öğretilen konuların güncel olaylardan seçilmesi ve hayata uygun olması demektir (Aydın, 2016, s.20). Birgivi, konuları ve örnekleri günlük hayattan seçmiştir. Hedef kitle, güncel olaylar ya da sorunlarla konular arasında ilişki kurabilmektedir. Dolayısıyla Birgivi'nin en önemli özelliği, eserlerini yaşadığı devrin aktüel meseleleri hakkında kaleme almasıdır (Arpacı, 2009, s.9; Arslan, 1992, ss.47-49). (Örnek: Ebussuûd Efendi ile ilmî tartışmaları). (Bkz. Martı, 2011; Arslan, 1992, Yüksel, 1992; Yüksel, 1994).

4.3.8. Aktivite (iş) ilkesi

Aktivite/iş ilkesinde, eğitim-öğretim faaliyetlerinde yalnızca dinleyerek öğrenmeye/anlamaya çalışan öğrencinin yerine, soru soran ve derse aktif olarak katılan öğrenci istenmektedir. Diğer anlamı; yaparak-yaşayarak öğrenme olan bu ilke, öğrencinin daha etkin hale getirilmesini ve kalıcı öğrenmesini sağlar. Bununla kalıcı izli öğrenme gerçekleşir (Sünbül, 2011, s.23). Bu ilke bağlamında Birgivi, söylediklerini ve öğrettiklerini önce kendi hayatında uygulamış, sonra hedef kitleye bunu iletmıştır. Yaparak-yaşayarak rol model olmuştur (Örnek: et-Tarîkatü'l-Muhammediyye adlı eserinde yapılmasını vurguladığı konuları önce kendisi yaşamında uygulamıştır). (Bkz. Birgivi, 2011b; Birgivi, 2016; Martı, 2011).

4.3.9. Sosyallik ilkesi

Sosyallik ilkesine göre eğitimin en temel görevlerinden biri, bireylerin dengeli olarak sosyalleşmelerini sağlamaktır. Bu sosyalleşmenin içerisinde öğrenci; anne ve baba, okul, yönetici, öğretmen, yasa, din, ahlak, değer, âdet ve gelenek gibi güçleri tanımalı, bunlara saygı göstermelidir (Aydın, 2016, s.19).

Birgivi yaşamı boyunca, bid'at, hurafe vb. sosyal sorunların çözümüne yönelik çalışmaları ile, bunlardan uzak toplumsal uyumun tesisini sağlamayı hedeflemiştir (Bkz. Martı, 2011; Arpacı, 2009).

4.4. Birgivi Mehmed Efendi'de Din Öğretiminin İlkeleri

Konuyla ilgili literatür taraması, doküman incelemesi ve Birgivi üzerine yapılan araştırma sonuçları çerçevesinde, Birgivi'nin din öğretiminde takip ettiği ilkeler⁶ şöyle ifade edilebilir:

4.4.1. İtidal ilkesi

Dinin temel bilgileri ve ana kuralları, kitap ve sünnete dayanmakla birlikte, naslarla belirtilen temel konularla ilgili bilgilerin dışında, dinin kısmen kapalı ve ayrıntı konularında,

⁶ Din öğretimi ilkeleri ile ilgili bilgi için bkz. Cebeci, t.y., ss. 18-22; Ayrıca Bkz. http://www.ebsad.org/img/20140407__6321527362.pdf, (Erişim Tarihi: 15.08.2019).

yorumu müsait geniş bir alan yer almaktadır. Dinî meselelerde geniş bilgi anlayışı ve sağlam muhakeme gücüne sahip olmayan bireylerin sübjektif yargılarla yaptıkları yorumların isabet şansı azdır. Buna dinin duygu merkezli bir alan olması da eklenince bireylerin farklı/uç değerlendirmeler yapması, ifrat ve tefrit (en alt ve en üst) düzeyinde dinî tutum/davranış geliştirmeleri kaçınılmaz hale gelmektedir. Dinimizde; dinî bilgi, tutum ve davranışların belli kuralların çerçevesi içerisinde ve insan doğasına uygun mu'tedil düzeyde içselleştirilip uygulanması, ifrat ve tefrit ölçülerine götürülmemesi⁷ istenmektedir (Cebeci, t.y., ss.18, 19).

İnsanın fitratı gereği sevgi, bağlılık, umut, umutsuzluk ve korku gibi sahip olduğu duygular, dinî alanda uç noktalara doğru aşırı yoğunlaşmalara müsaittir. Din eğitim ve öğretiminde her konunun ağırlık derecesi göz önünde bulundurulmayıp, karşılaşılabilecek ceza, mükâfat, günah, sevap dengeleri dikkatli bir şekilde kurulmadığında, sünnet ve efdal olanı farz derecesinde benimseme, farzları veya haramları önemsememe şeklinde aşırı hassasiyet ya da duyarsızlık durumları ile karşılaşılabilir. Eğitimcilerin bu durumu göz önüne alarak, kişilerin aşırılığa (ifrat ve tefrite) kaçmayan itidal temelli bir dinî tutum ve bakış açısı ortaya koymaları hususunda gayret göstermeleri elzemdir. Hz. Peygamber (sav)'in "orta yol"⁸ olarak zikrettiği bu dengeli durumun bir tarafa doğru evrilmesi, bir dinî tutum ve algı bozukluğu oluşturabilir (Cebeci, t.y. ss.18, 19).

Birgivî de "emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker" prensibi bağlamında hareket ederek (Birgivî, 2016, ss. 364-369; ayrıca bkz. Birgivî, 2011a; Birgivî, 2015b) "itidal" ilkesini benimsemiştir (Martı, 2011, s. 127). Aşırı uçlardan uzak durmuştur. Bid'at ve hurafeler konusunda da itidal ilkesi düzleminde hareket etmiştir. Her türlü taassuptan uzaklaşarak eserlerinde orta yolu takip etmiştir (Yüksel, 1992, ss.191-194).

4.4.2. Gelişim sürecine göre eğitim ilkesi

Çocukların anlama, kavrama ve bilgi kapasiteleri, yaş ve gelişim düzeylerine göre farklılıklar göstermektedir (Bkz. Akyürek, 2017; Güneş, 2017). Bu farklılıklar karşısında herkese aynı yaklaşım içerisinde tekdüze bir eğitim verilmesi çabasının, bireyleri/olayları nitelikli ve verimli sonuçlara götürmeyeceği aşikardır.

Eğitim ve öğrenme psikolojisi alanındaki çalışmalar (Bkz. Yeşilyaprak, 2006; Erden ve Akman, 2006; Şanver, 2001), bireyin zihinsel, fiziksel, sosyal, duygusal ve ahlakî gelişimini inceleyerek kime, neyin, nasıl, ne kadar öğretilmesi üzerinde durmaktadır (Bkz. Yılmaz, 2008). Hz. Peygamber (sav)'in konu ile ilgili "İnsanlara akıllarının alacağı (anlayacağı) şekilde konuşunuz" (Ebû Dâvûd, Edeb, 23) hadisleri ile Hz. Ali'nin "İnsanlara kavrayabilecekleri şekilde anlatın, Allah ve Resulünün yalancı çıkarılmasını ister misiniz?"

⁷ "Haddi aşmayınız, şüphesiz Allah haddi aşanları sevmez" (Maide, 5/87).

⁸ "İşlerin en hayırlısı orta olanıdır (İbn Ebî Şeybe, 2006: XIX, 348; Beyhakî, 1994: III, 273).

(Buhârî, İlim 49) sözleri eğitim psikolojisi çalışmalarının önünü açmaktadır (Cebeci, t.y., s.19).

Yukarıdaki hadislerin ışığında, gelişim ve öğrenme konusundaki eğitim ve öğrenme psikolojisinin verilerini, din eğitim ve öğretiminde kullanmanın çok önemli olduğunu söylemek yerinde olur. Bununla birlikte İslam dininin evrenselliği ve pozitif ilimlere yaklaşımı göz önüne alınınca, eğitim alanında kullanılabilecek her türlü bilimsel verilerden din eğitiminde yararlanmanın gayet tabii olduğu sonucuna ulaşılabılır. Bu yüzden pedagojik çalışmalarda vurgulanan birey merkezli öğretim paradigması, din eğitiminde dikkate alınması gereken önemli bir husustur (Cebeci, t.y., s.19).

İmam Birgivî de insanların durumlarına ve seviyelerine göre konuşmuş, eserlerini bu yönde kaleme almıştır. Örneğin, Vasiyetnâme adlı Osmanlı coğrafyasında en yaygın ve farklı dillere tercüme edilen eserini herkesin anlayacağı bir dil ve üslup ile Türkçe yazmıştır. Burada muhatap kitleyi gözeterek hareket etmiş, insanlara hangi yönlerden faydalı olacağını düşünmüştür (Bkz. Arpacı, 2009, s.18). Bazı Arapça eserlerini ise Arapçayı yeni öğrenenlerin anlayacağı seviyede başlangıç aşaması şeklinde kaleme almıştır. Bu yönde bazı eserlerini halka, bazılarını ulemaya bazılarını ise öğrencilere göre yazmıştır (Bkz. Martı, 2011). Bu durum Birgivî'nin pedagojik ve andragojik yaklaşımını bir kez daha ortaya koymaktadır.

4.4.3. Bilginin yararlılığı ilkesi

"İnsan hiç bir şey bilmeyerek dünyaya gelir (Bkz. Nahl, 16/78), doğumla beraber kendini yoğun bilgi ortamında bulur. Bilgiye duyular yoluyla ulaşıldığından, insanın duyularının yöneldiği her obje onun için bilgi değeri taşır. Bu yönüyle "hayatın bütünü bilgidir" demek yanlış olmaz. İnsan istese de istemese de görür, işitir, hisseder, düşünür. Böylece her an yeni veya tekrar bilgilere ulaşır. Bu bilgiler; faydalı olduğu halde kullanılmıyor, kişinin kendisine veya başkalarına faydalı olacak yerlerde değerlendirilmiyorsa, o bilgi de işe yaramaz sayılır. Mesela; bir sanatı, bir mahareti icra etmeyi bilen ve beceren birisi, onu hem icra etmiyor hem de başkalarına öğretmiyorsa, sahip olduğu bilgi aslında faydalı olmakla beraber işe yaramaz hale gelmiştir. Bu tür bilgiyi elde etmekten değil, onu işe yaramaz hale getirmekten kaçınmak gerekir." (Cebeci, t.y., s.21, 22). Ayrıca kişi kendisini ilgilendirmeyen bilgilerin peşine de düşmemelidir.⁹

İmam Birgivî, bu ilke bağlamında, öncelikle kendisini ilmî yönden geliştirmiş ve topluma faydalı olmayı, sorunlara duyarsız kalmamayı şiar edinmiş bir İslam alimidir. Bilgisini toplumun eğitiminde ve eserlerinde her zaman işlevsel olarak kullanmış ve o dönemden

⁹ "Bilmediğin şeyin ardına düşme; doğrusu kulak, göz ve kalp, bunların hepsi o şeyden sorumlu olur." (İsra, 17/36); "Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi, onun Müslümanlığının güzelliğindedir." (Tirmizî, Zühd 11).

günümüze kadar ilminin büyük etkisi devam edegelmiştir. Bu durum, Birgivi'nin eğitim paradigmasına ve kazanımlarına da işaret etmektedir.

Hemen hemen her eserinde izlediği yöntem aynıdır. Öncelikle konunun önemine kısaca vurgu yaparak neden bunu gündeme taşıdığını açıklamaktadır. Sonra işlediği konu ne olursa olsun mutlaka fikirlerinin sağlamlığını ve geçerliliğini ispatlamak amacıyla Kur'an'dan, sünnetten ve İslami ilimler literatüründen deliller sunmaktadır. Yorumlarını meşhur müelliflerin ve selef âlimlerin cümleleriyle destekleyerek, kaynaklardaki bilgileri günün uygulamaları ile mukayeseli olarak değerlendirmeye çalışmaktadır (Martı, 2011, s.69).

4.5. Birgivi Mehmed Efendi'de Öğretim Yöntemleri

Birgivi'nin tüm hayatı incelendiğinde tedris, irşâd ve telif faaliyetlerinde farklı yöntem ve tekniklere yer verdiği anlaşılmaktadır. Bir diğer ifade ile onun eğitim anlayışında yöntem zenginliği dikkat çekmektedir. Bu çerçevede konuyla ilgili yapılan literatür taraması, doküman incelemesi ve araştırma sonuçlarına göre, Birgivi'nin din öğretiminde takip ettiği yöntemler şu şekilde ifade edilebilir:

4.5.1. Problem çözme yöntemi

Problem çözme yöntemi, öğrencilerin öğren(e)medikleri ve bil(e)medikleri bazı konuları, kendi kendilerine araştırarak öğrendikleri yolun adıdır. Bir başka ifade ile, hazır bilgilere rahatlıkla sahip olmak yerine, çaba sarf ederek ve araştırarak öğrenmek demektir (Öcal, 1999, s.226). Bu yöntemin amacı, öğrencilerin karar verme yeteneklerini ve yaşam boyu kullanabilecekleri problem çözme becerilerini geliştirmektir (Akyürek, 2017, s.150; Küçükahmet, 2001, ss.77-79). Böylece, bu yöntemle bireyin gerçek yaşamda karşılaşılabileceği problemleri çözme becerisi ve cesareti kazanmasına yardımcı olunabilir (Büyükkaragöz ve Çivi, 1996; Altaş, 2001). Önemli olan konuların güncel yaşamdan seçilmesi ve bir sorunun ortaya konulmasıdır (Şişman, 2016, s.16).

Birgivi'nin de toplumsal sorunlara duyarsız kalmadığı, karşılaştığı sorunlarla paralel olarak medreselerde derslerde, camilerde vaazlarda ve eserlerinde sıkça bu yöntemi kullandığı, bu konuda ayet ile hadislerden yararlanarak bireylerin problem çözme becerisini geliştirdiği, onları hayata hazırladığı ve topluma rehberlik ettiği ifade edilebilir (Bkz. Martı, 2011; Arpacı, 2009; Arslan, 1992; Yüksel, 2011). Örnek: Birgivi, et-Tarîkatü'l-Muhammediyye adlı eserinde, sorun odaklı hareket etmiş ve toplumsal problemlerin çözümünde (Birgivi, 2011b; Birgivi, 2016; Arpacı, 2009; Martı, 2011) etkin rol oynamıştır.

4.5.2. Gözlem yöntemi

Gözlem yöntemi, belli amaçları gerçekleştirmek, bir gerçeği ve olayı iyi anlamak için herhangi bir olay ya da varlığı, dikkatli bir şekilde izleme ve incelemek demektir (Büyükkaragöz ve Çivi, 1996, s.97; Oğuzkağan, 1981; Aydın, 2016, s.280; Küçükahmet,

2001, ss. 80-83; Sönmez, 2011, s.250). Gözlem, belli bir olay, bir nesne ya da durumla ilgili bilgi edinilmek istenildiğinde kullanılır (Demirel, 2015, s.127; Akyürek, 2017, s.196). Ayrıca olayların hikmetlerini kavramayı gerektiren konularda etkili bir yöntemdir (Bkz. Cebeci, t.y., s.8).

Birgivî, toplumdaki beklenti, ihtiyaç ve sorunların tespiti ile bunlarla ilgili eserlerin yazımında gözlem yöntemini kullanmıştır. Müderrislik, kassâm-ı askerîye görevlerinde bulunurken ve mutasavvıf hayatı yaşarken çevresi ile ilgili gözlemlerde bulunmuş, sorunları tespit etmiş ve bunlara yönelik çözüm önerilerini; örgün-yaygın din eğitimi kurumlarında (medrese ve cami) ve eserlerinde ortaya koymuştur (Örnek: Birgivî, farklı görevlerde karşılaştığı olayları dikkatli bir şekilde bizzat müşahade ederek analiz etmiş ve bu durum onun hayat felsefesini ve eğitim anlayışını farklı boyutlarda etkilemiştir. Bu bağlamda Vasiyetnâme ve et-Tarîkatü'l-Muhammediyye adlı eserde de bunun yansımaları görülmektedir). (Bkz. Birgivî, 2016, ss.15-518; Arpacı, 2009, ss.14-150, Birgivî, 2011b; Birgivî, t.y.; Birgivî, 1964; Birgivî, 2009).

4.5.3. Örnek olay yöntemi

Örnek olay yöntemi, gerçek ve karmaşık hayatta karşılan sorunlarının araştırılması ve çözümünü çerçevesinde bireylerin hem zihinsel ve fiziksel hem de duygusal ve sosyal yönden aktif katılımını gerektiren bir yaklaşımdır (Aydın, 2016, s.243; Küçükahmet, 2001, ss.87-89; Sönmez, 2011, s. 236; ayrıca bkz. Bilgin ve Selçuk, 2000). Herhangi bir alanda karşılaşılan problemlerin nedenlerinin ortaya konularak çözüm yollarının bulunması amaçlanmaktadır (Akyürek, 2017, s.175; Şişman, 2016, s.15).

Birgivî, din-ahlak-değer eğitiminde konunun ve karşılaşılan sorunların daha iyi anlaşılması ve içselleştirilmesi (özümsemesi) için örnekler vererek, bunların daha iyi kavranmasını sağlamıştır (Örnek: Birgivî'nin, Arapça öğrenimine ait Arapça sarf-nahiv risaleleri, Vasiyetnâme ve et-Tarîkatü'l-Muhammediyye gibi eserlerinde, güncel hayattan farklı örneklerle bu yöntem zaman zaman başvurduğu, dolayısıyla duygusal, toplumsal ve eğitsel duyarlılığı önceleyen bir yaklaşım (Bkz. Birgivî, 2016; Birgivî, 2009; Birgivî, t.y.; Birgivî, 1964; Martı, 2011; Arpacı, 2009; Yüksel, 1992) içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

4.5.4. Tartışma yöntemi

Tartışma bir başka ifade ile münakaşa metodu, konuların daha ziyade öğrencilerin kendi aralarında veya öğretmenlerle öğrenciler arasında tartışma yoluyla karara varılarak sonuca bağlanan bir öğretim yöntemidir. İslam eğitim-öğretim tarihindeki bu yöntemin adı "cedel" dir. Özellikle Kelam ilmi, konularını cedel yoluyla açıklığa kavuşturmaya ve sonuca götürmeye çalışır (Öcal, 1999, s.216). Bu yöntem, kesin bilgiyi gerektiren ve tartışmasız sonuçları bulunan konularda değil, tek çözümün zorunlu olmadığı farklı ve esnek yaklaşımlara uygun olan konularda tercih edilir. Bu açıdan dinin temel kuralları ve ilkelerinde değil ancak dinî duygu, düşünce ve ahlâki kuralların öğretilmesinde tartışma

yöntemi anlamlı, etkili ve kalıcı öğrenmeler sağlayan bir yöntem olarak kullanılabilir (Cebeci, t.y., s.10). Bu yöntem ile birey, konular üzerinde belli şart ve ölçüler içinde tartışmaya sevk edilerek bilgi kazanmakta (Aydın, 2016, s. 151; ayrıca bkz. Özbek, 1988; Büyükkaragöz ve Çivi, 1996, s.90) ve verilen bilgileri pekiştirmektedir (Şişman, 2016, s.15). Ayrıca tartışma; muhatabin ilgi, merak, sorgulama ve araştırma özelliği dikkate alınarak ona sağlıklı bilgilenme imkânı veren bir yöntemdir. Doğru bilgiye ulaşma amacıyla uygun ve ölçülü tartışma yapılması Kur'an'da emredilmiştir: "*Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle çağır; onlarla en güzel şekilde tartış*" (Nahl, 16/25) anlamındaki ayette, bir yöntem olarak "tartışma" emredilmektedir (Cebeci, t.y., s.10).

İslam dininde sorgulayarak, araştırarak ve düşünüp tartışarak elde edilen bilginin, salt bir duyum ve klasik intikal yolu ile ulaşılan bilgiden daha değerli olduğu kabul edilir. Bu sebeple din eğitiminde tartışma yöntemi, özel öğretim yöntemi olarak da değerlendirilir (Cebeci, t.y., s.10). Birgivî de hayatında sık sık bu yöntemi kullanmıştır. Bu süreçte, önyargıdan uzak olunmasını ve söylenenlerin düşünülüp anlaşılmaya çalışılmaksızın hemen reddedilmemesi gerektiği ilkesinin önemine değinmektedir (Martı, 2011). Örnek: Birgivî gördüğü usulsüzlükler, yanlışlar ve bid'atler konusunda, toplumun farklı kademelerindeki kişilerle karşı karşıya gelmiştir. Bunlardan bir tanesi de dönemin en önemli isimlerinden Şeyhülislam Ebussûd Efendi'dir (Bkz. Martı, 2011; Arslan, 1992; Yüksel, 1992; Yüksel, 1994; Özkan, 2016). Onunla bu konularda zaman zaman ilmî tartışmalara girmiş ve toplumun önündeki engellerin aşılmasına katkı sağlamaya çalışmıştır.

4.5.5. Örnek olma (model sunma) yöntemi

İslam kaynaklarında sıkça ortaya konulan öğretim yöntemlerinden biri de, eğitimcilerin, tutum ve davranışları ile öğrencilere örnek olmaları,¹⁰ öğretmeyi amaçladıkları değerlere uygun davranışları model olarak göstermeleridir (Cebeci, t.y., s.14). Bu bağlamda Birgivî, söylediğini önce kendi uygulamak için gayret eden, samimi bir din âlimidir. Dini yayma ve günaha/yanlışlara engel olma konusunda asla azla yetinmezken, mal, mülk ve şöhret gibi dünyevi menfaatlerde hep aza talip olmuş ve bunu tavsiye etmiştir (Martı, 2011, s.45).

Bir başka ifade ile Birgivî, hayatı boyunca söz-davranış uyumu ile bilginin eyleme dönüşümü hususunda örnek bir model (Bkz. Kuşadalı Ahmed Efendi, t.y., vr. 148b-149b) olmuştur. Bunu yaşantısında ve eserlerinde de ortaya koymuştur [Rüşvete, iltimasa karşı çıkması ve Edirne'de kassâm-ı askerî görevinden istifa etmesinin ardından, aldığı paraları sahiplerine dağıtması (Bkz. Yüksel, 1992, s.192), bid'atlere karşı tutumunun yansıması

10 "Ey İnananlar! And olsun ki, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok anan kimseler için Resûlullah en güzel örnektir." (Ahzab, 33/21); "*Ey İnananlar! Yapmayacağınız şeyi niçin yaptığınızı söylersiniz?*" / "*Yapmadığınız şeyi yaptık demeniz, Allah katında büyük gazaba sebep olur.*" (Saff 61/2, 3); "*Kitâb'ı okuyup durduğunuz halde kendinizi unuttur da başkalarına mı iyilikle emredersiniz? Düşünmez misiniz?*" (Bakara 2/44).

olarak Birgî’de vefatı sonrasında mezarı çevresinde bid’at içeren duygu ve davranışlardan uzak durulmasını vasiyet etmesi, istemesi (Bkz. İşler, 1969, ss.23-48; Birgîvî, 2015a, ss.9-107; Birgîvî, 2011a, ss.99-110), bununla birlikte eserlerinde (Vasiyetnâme, et-Tarîkatü’l-Muhammediyye vb.) (Birgîvî, 2011b; Birgîvî, 2016; Birgîvî, t.y.; Birgîvî, 1964; Birgîvî, 2009; Yüksel, 1992; Martı, 2011; Arpacı, 2009) de bu olaylara vurgu yapması].

4.5.6. Tedrici öğretim yöntemi

Tedrici öğretim yöntemi; “Bilgilerin hazmedilmesine imkân verecek şekilde azar azar ve kademeli olarak verilmesi esasına dayanır. Allah (cc) dinî hükümlerin hepsini birden göndermemiştir. Kur’an-ı Kerim, parça parça 23 yılda nazil olmuştur. Böylece Allah, kendi oldurma gücüyle insanları birden belli yöne çevirmek yerine onların anlayış ve kavrayışlarını zaman içinde, aşamalı olarak bir noktaya getirmelerini murad etmiştir. İşte bu, eğitimde tedrici bir yoldur. Tedricilik, dinî bilgilerin bu şekilde zamana yayılarak, öncelik sırasına göre kademeli olarak öğretilmesi, onlara yabancı olan insanların öğrenmelerini, rahatlıkla kabul edip benimsemelerini kolaylaştırmaktadır.” (Cebeci, t.y., s.16).

Birgîvî, özellikle eserlerinde muhatabının durumuna göre konu, dil ve üslup tercih etmiş, bu yönde eğitimi-öğretimi planlamıştır. Öğrenci, halk, din görevlisi veya ulema sınıfını gözetmiş, eserlerinde konuları öncelik sırasına göre bu yönde ele almıştır. Örnek:

- Risâle fi Usûli’l-Hadîs: Yeni başlayanlara hadis terimlerini öğretmesi
- İzhârü’l-Esrâr: Dil ve üslubu öğrencilerin de anlayacağı sadelikte olması
- Vasiyetnâme: Halkın anlayacağı şekilde kaleme alınması (Âşık, 1994, ss.38, 39; ayrıca bkz. Yüksel, 2011, s.48, 49; Arslan, 1992, ss.165-170; Birgîvî, 2009, ss.9-358).

4.5.7. Özendirme-sakındırma (tergîb-terhib) yöntemi

Bireyleri öğrenmeye teşvik etmek ve onların öğrenme motivasyonunu artırmak için eğitimde zaman zaman ödül ve cezaya başvurulur. Bunlar, öğrencilerin tutum ve davranışları ile ilgili hemen ortaya konulan sonuçlar olarak eğitim-öğretim faaliyetinin bir parçası şeklinde uygulanır ve duruma göre değişiklik arzedebilir. İnsanları doğru anlayış ve davranışa sevk etmek için Kur’an’da sıkça yer alan özendirme ve sakındırma şeklindeki anlatım yaklaşımı ise ödül ve cezadan farklı olarak bir öğretim yöntemi niteliğindedir. Bu süreçte öncelikle bir konuda bireylerin; kazanmaları beklenen bilgi, tutum ve davranışların kazanılması veya kazanılmaması durumunda karşılaşılabilecek sonuçlara dikkati çekilir. Böylece kişide olumsuzluklardan kaçınma ve olumluya ulaşma isteği uyandırılarak güdülenme meydana getirilir. Ayrıca öğrenmeye karşı güdülenme ve motivasyon da sağlanmış olur (Cebeci, t.y., ss.16, 17).

Birgîvî, “İyiliği tavsiye etme ve kötülükten sakındırma” (Yüksel, 2011, ss.140-145) yönteminden hareket ederek; dine, devlete ve millete zararlı gördüğü her davranışa karşı

çıkış, bunlarla cesurca mücadele etmiştir (Arpacı, 2009, s.9; Martı, 2011, s. 128; Birgivî, 2016). Buradan hareketle Birgivî, eğitim-öğretim faaliyetlerinde (medrese/cami) ve özellikle kaleme aldığı eserlerinde “iyiliği emredip kötülükten sakındırma” (Martı, 2011, s.59) çerçevesinde bu yöntemi tercih etmiş ve bid'at, adaletsizlik vb. gördüğü rahatsızlıklar konusunda, halkın, devlet adamlarının uyarılmasında ve eğitiminde bu yolu zaman zaman kullanmıştır (Örnek: et-Tarîkatü'l-Muhammediyye) (Birgivî, 2016).

4.5.8. Temsili (metaforik) anlatım yöntemi

Temsili anlatım yöntemi; “Anlaşılması güç bir durumu, daha belirgin ve çok bilinen benzeri ile anlatmaktır. Soyut kavramların somut olaylarla canlandırılıp şekillendirilmesi de bir temsildir. İnsanların kavramakta zorlandıkları soyut kavramları onlara anlatabilmenin en kolay yolu, somut olaylardan veya varlıklardan benzerlerini bulup temsil göstermek suretiyle anlatmaktır. Bazı bilgileri daha etkili ve çarpıcı bir şekilde sunmak ve zihinlerde yer etmesini sağlamak için de yine temsile başvurulmaktadır.” (Cebeci, t.y., s.15). Kur'an'da da temsilin etkili bir anlatım yöntemi olarak kullanıldığı görülmektedir.¹¹

Birgivî de bazı eserlerinde, anlatımının daha güçlü ve etkili olması, hedef kitlenin konuyu daha iyi anlaması, öğrenmesi ve içselleştirmesi için temsili/metaforik anlatım yöntemine başvurmuştur. Örnek: Birgivî'nin, et-Tarîkatü'l-Muhammediyye adlı eserinde, zaman zaman metaforik anlatım örnekleri (Birgivî, 2016, ss.70, 71) ile konuların anlaşılmasını ve etkili öğrenilmesini sağladığı söylenebilir.

4.5.9. Tekrarlayarak öğretme yöntemi

Birey, öğrenmeyi hedeflediği bir bilgiyi, bir davranışı tekrarlayarak ona aşinalık kazanmaktadır. Bir defa duyulan bir bilgi ile tekrar tekrar duyulan bir bilgi, insan zihnine aynı şekilde yerleşmemektedir. Tekrarlanarak elde edilen bilgi daha etkili, kalıcı ve anlamlı bir şekilde öğrenilmektedir. Böylece ön öğrenmeler ile yeni öğrenilenler arasında koordinasyon da sağlanmış olmaktadır (Cebeci, t.y. s.17; Taşpınar, t.y., s.42; ayrıca bkz. Sünbül, 2011).

Eğitim ve öğretimde bir sözün tekrar edilmesi; dikkatin uyarılmasına ve söylenenin zihne yerleşmesine katkı sağlarken, aynı zamanda öğrenilenin pekiştirilmesi görevini de yerine getirmektedir. Böylece tekrarlar ile verilmek istenen mesajın daha iyi özümsemesi sağlanacak, istenilmeyen bilgi ve davranışların ise yapıma sıklığı azalacak ve bundan uzaklaşarak psikolojideki “sönme” (Bkz. Arık, 1995, s.351) gerçekleşecektir (Cebeci, t.y., s.17).

¹¹ "Allah'ın, hoş bir sözü; kökü sağlam, dalları göğe doğru olan - Rabbinin izniyle her zaman meyve veren - hoş bir ağaca benzeterek nasıl misal verdiğini görmüyor musun? İnsanlar ibret alsın diye Allah onlara misâl gösteriyor. Çirkin bir söz de, yerden koparılmış kökü olmayan kötü bir ağaca benzer." (İbrâhim, 14/24-26).

Kur'an'da, iyice kavranıp akılda tutulması gereken hususlar sıkça tekrarlanmaktadır. Örneğin, namaz ve zekât ibadeti ile ilgili emirler (Bkz. Bakara, 2/43, 83, 110, 177, 277; Mâide, 5/55; Beyyine, 98/5) defalarca tekrarlanmaktadır. Aynı şekilde Hz. Peygamber (sav)'in de önemine dair bazı sözlerini, iyice anlaşılın ve içselleştirilsin diye üç defa tekrar ettiği bildirilmiştir (Tirmizî, Menâkıb, 21; Ebû Dâvûd, İlim, 6). Birgivî'nin de gerek müderrisliği, gerek kassâm-ı askerîliği gerekse tasavvuf hayatında gördüğü olumsuzlukların en aza indirgenmesi için, din eğitimi faaliyetlerinde ve eserlerinde bu yöntemle, yapılan yanlışların idrak edilerek bir daha yapılmamasını hedeflediği söylenebilir.

Sonuç

Birgivî Mehmed Efendi, hayatı boyunca eğitim-öğretim merkezli hareket ederek farklı alanlarda birçok eser kaleme almış üretken ve münevver bir İslam âlimidir. Eserlerinde (et-Tarîkatü'l-Muhammediyye, Vasiyetnâme vb.) din-dil-ahlak-değer eğitimi üzerinde durmuş, toplumun bu yönde ilerlemesi, gelişmesi ve dönüşümünün önündeki engellerin (bid'at vb.) aşılmasını amaçlamıştır.

Öğrencilerin ve halkın anlayacağı, hemen her sahada müracaat edebileceği eserler yazması, Birgivî'nin pedagojik ve andragojik yaklaşıma sahip idealist bir eğitimci olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Bunun yanında, eserleriyle topluma yön vermiş, et-Tarîkatü'l-Muhammediyye, Vasiyetnâme ve Arap dil bilgisine dair risaleleri, gerek Osmanlı döneminde gerekse günümüz Türkiye'sinde etkisini sürdürmektedir. Birgivî'nin, eğitim alanındaki çalışmaları, yaşamının sonuna kadar uygulanabilir ve sürdürülebilir bir nitelik taşımıştır.

Toplumsal sorunların çözümünde; günümüzdeki eğitim bilimlerinde yer alan önlemsel ve gelişimsel modeli kullanması, günümüzdeki problemlere de çözüm yolları sunması açısından önemlidir. Ayrıca son yıllarda daha çok ihtiyaç duyulan ve tercih edilen pedagojik, aktif öğrenme yaklaşımları ve öğretim ilkeleri, Birgivî'nin XVI. yüzyıldaki din eğitimi pratiklerinde müşahede edilmektedir. Bunların başında eleştirel yaklaşım ile amaca ve öğrenciye görelilik ilkesinin geldiği gözlenmektedir. Bu durum da onun eğitim anlayışının günümüze yansımalarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Toplumdaki birçok konuda olduğu gibi özellikle eğitim eksenli konulardaki problemlere de duyarsız kalmamıştır. Bu alanda kaleme aldığı çok sayıda eser yanında bizzat farklı fonksiyonel görevler yaparak da toplumun kanayan yarası niteliğindeki sorunlara duyarsız kalmamıştır. Birgivî, karşılaşılan farklı toplumsal ve dinî problemlerin çözümünde eğitimi merkeze almış, klasik yöntemlerle birlikte çağdaş öğretim ilke-yöntemlerini kullanmış ve medreselerde öğrenci, vaazlarında halk, eserlerinde muhatap/hedef kitle temelli bir eğitim yaklaşımını uygulamaya çalışmıştır. Bu yönüyle, "emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i anî'l-münker" ve "itidal" ilkesi ile Kur'an-sünnet merkezli bir paradigmayla hareket etmiş olan Birgivî'nin ilmî kişiliği, eğitim anlayışı ve bu yöndeki uygulamalarının, günümüzde ve

sonraki dönemlerde ortaya çıkan/çıkabilecek sorunların çözümüne ışık tutabilecek nitelikte olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akyürek, S. (2017). *Din Öğretimi* (6. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Altaş, N. (2001). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi Kavramlar Yaklaşımlar Yöntemler ve Teknikler Örnek Ders İşlenişleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Arik, İ. A. (1995). *Öğrenme Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Arpacı, Ö. (2009). *Birgivi ve Karakter Eğitimi*. İstanbul: Nakış Ofset.
- Arslan, A. T. (1992). *İmam Birgivi Hayatı, Eserleri ve Araçça Tedrisatındaki Yeri*. İstanbul: Seha Neşriyat.
- Arslan, A. T. (1994). İmam Birgivi'nin hayatı, şahsiyeti ve eserleri. M. Şeker (Haz.). *İmam Birgivi* içinde. Ankara: TDV Yayınları.
- Âşık, N. (1994). İmam Birgivi'nin hadisçiliği. M. Şeker (Haz.). *İmam Birgivi* içinde. Ankara: TDV Yayınları.
- Aşılıoğlu, B. (2007). Başlıca öğrenme ve öğretim ilkeleri. M. Arslan (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri* içinde. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Atâî, N. (1989). *Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti's-şekâik*. A. Özcan (Haz.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Atsız, N. (1966). *İstanbul Kütüphanelerine Göre Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi Yayınları, MEB Basımevi.
- Aydın, M. Z. (2016). *Din Öğretiminde Yöntemler* (10. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Aynî, M. A. (1993). *Türk Ahlâkçıları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ayvalı, R. (1994). İmam Birgivi'nin İlmî Şahsiyeti. M. Şeker (Haz.). *İmam Birgivi* içinde. Ankara: TDV Yayınları.
- Berg, B. L. & Lune, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. H. Aydın (Çev.). Ankara: Eğitim.
- Beyhakî, Ebu Bekir, Ahmed b. Hüseyin (1994). *es-Sünenü'l-kübrâ*, M. A. Atâ (Thk.). Mekke: Mektebetü Dâru'l-Bâz, III, 273, Hadis No: 5897.
- Bilgin, B. & Selçuk, M. (2000). *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri Kavramlar İlkeler Yöntemler Araç-Gereç Planlama Uygulama* (5. Baskı). Ankara: Gün Yayıncılık.
- Bilmen, Ö. N. (1960). *Büyük Tefsir Tarihi (Tabakatü'l-müfessirîn)* (C. 2). Ankara: Diyanet Yayınları.

- Birgivi, Mehmed b. Pîr Ali (2015a). *Bid'at ve müstehap kabir ziyaretleri*. Muhammed el-Humeyyis (Thk.), A. M. Beşir (Çev.). İstanbul: Guraba Yayınları.
- Birgivi, Mehmed b. Pîr Ali (2011a). *Cilâü'l-kulûp Kalplerin Cilası*. H. Akarsu (Trc.). İstanbul: Dehliz Kitaplar.
- Birgivi, Mehmed b. Pîr Ali (2015b). *Makâmât Tercümesi ve Arapçası*. A. Çalışkan (Haz.). İstanbul: Kitap Kalbi Yayıncılık.
- Birgivi, Mehmed b. Pîr Ali (1976). *Namazın doğru kılınması (Cennet Bahçeleri ve Müslüman Çocukların Halleri ile birlikte)*. M. Emre (Trc.). İstanbul: Çile Yayınları.
- Birgivi, Mehmed b. Pîr Ali (2014a). *Namaz'da Tadil-i Erkân*. M. N. Nedvî (Thk.). A. İ. Dündar (Çev.). İstanbul: Guraba Yayınları.
- Birgivi, Mehmed b. Pîr Ali (2014b). *Usûlü'l-hadis şerhi*. A. Yalçın (Çev.). İstanbul: Dua Yayıncılık.
- Birgivi, Mehmed b. Pîr Ali (1964). *Risâle-i Birgivi (Müminlere Nasihat adıyla)*. M. Ş. Eygi & A. E. Yücel (Sad.). İstanbul: Bedir Yayınevi, Ahmed Said Matbaası.
- Birgivi, Mehmed b. Pîr Ali (t.y.). *Risâle-i Birgivi (Vasiyetnâme)*. (nr. 33) Konya Yusuf Ağa Ktp.
- Birgivi, Mehmed b. Pîr Ali (2016). *Tarîkat-ı Muhammediyye*. M. Taha (Trc.). İstanbul: Muallim Neşriyat.
- Birgivi, Mehmed b. Pîr Ali (2011b). *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve's-Sîretü'l-Ahmediyye*. Muhammed Rahmetullah Hâfız Muhammed Nâzım en-Nedvî (Thk.). Dımaşk: Dârü'l-Kalem.
- Birgivi, Mehmed b. Pîr Ali (2009). *Vasiyetnâme*. Kadızâde Şerhi. A. Kadızâde (Şerh). F. Meyan (Sad.). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (2007). *Sahîhu'l-Buhârî*. Kahire: Mektebetü'r-Rihâb.
- Büyükkaragöz, S. S. & Çivi, C. (1996). *Genel Öğretim Metotları*. İstanbul: Öz Eğitim Yayınları.
- Cebeci, S. (t.y.). Din öğretimi yöntemleri. 15.08.2019 tarihinde http://www.ebsad.org/img/20140407__6321527362.pdf adresinden elde edildi.
- Creswell, J. W. (2016). *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. S. B. Demir (Çev. Ed.). Ankara: Eğiten Kitap.
- Çakır, M. (1994). Birgivi'nin el-İzhar'ında izlediği öğretim yöntemi. M. Şeker (Haz.). *İmam Birgivi* içinde. Ankara: TDV Yayınları.

- Çelebi, M. (1994). İmam Birgivi'nin dilciliği. M. Şeker (Haz.). *İmam Birgivi* içinde. Ankara: TDV Yayınları.
- Demirel, Ö. (2015). *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (22. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Düzenli, Y. (2000). Balıkesirli bir Osmanlı aydını: İmam Birgivi". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (4), 228-247.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'âs (1992). *Sünen-i Ebî Dâvûd*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ebû Gudde, A. (2016). *Bir eğitimci olarak Hz. Muhammed (SAS) ve öğretim metotları*. E. Yıldırım (Çev.). Ankara: Otto Yayınları.
- Erden, M. & Akman, Y. (2006). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Erkuş, A. (2011). *Davranış Bilimleri için Bilimsel Araştırma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Güneş, A. (2017). *Din Öğretimi Materyalleri* (3. Baskı). İstanbul: DEM.
- Hocazâde Abdünnasîr Efendi. *Şerh bi'l-kavl ale't-Tarîka*. (nr. 2142). *Konya Bölge Yazma Eserler Ktp*.
- İbn Ebî Şeybe, Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed (2006). *el-Musannef*, Muhammed Avvâme (Thk.). Cidde: Daru'l-Kible, XIX, 348, Hadis No: 36276.
- İlhan, A. (1994). İmam Birgivi ve tuhfetü'l-müşterşidin'i". M. Şeker (Haz.). *İmam Birgivi içinde*. Ankara: TDV Yayınları.
- İşler, M. H. (1969). *İmam Birgivi Hayatı-Eserleri Kabir Ziyareti ve Adabı*. İstanbul: Öz-Gör Matbaası.
- Kablan, Z. (2011). Öğrenme-öğretim ilke ve stratejileri. H. Uzunboylu & G. Öner (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri* içinde. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Kaptan, S. (1993). *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*. Ankara: Tekişik.
- Karasar, Niyazi (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Kâtip Çelebi (1941). Keşfü'z-zunûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn. Ş. Yalıtıkaya (Nşr.). (C. 1). y.y.: Maarif Vekâleti Yayınları, Maarif Matbaası.
- Kâtip Çelebi (1993). *Mizânü'l-hak fi ihtiyâri'l-ahak*. O. Ş. Gökyay (Haz.). İstanbul: MEB Yayınları.
- Kaylı, A. (2010). A Critical study of Birgivi Mehmed Efendi's (d.981/1573) works and their dissemination in manuscript form. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Köylü, M. (2002). Pedagojiden andragojiye: yaşam boyu eğitim. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 9, 133-149.

- Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Meâl)*. (1983). H. Atay & Y. Kutluay (Çev.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kuş, E. (2012). *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kuşadalı Ahmed Efendi. *Tercüme-i Evrâd-ı Birgivîyye*. (nr. 449). Süleymaniye Ktp. Dügümlü Baba.
- Küçükahmet, L. (2001). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme* (12. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Lekesiz M. H. (1997). XVI. yüzyıl Osmanlı Düzenindeki Değişimin Tasfiyeci (püritanist) Bir Eleştirisi: Birgivî Mehmet Efendi ve Fikirleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Martı, H. (2011). *Birgivî Mehmed Efendi* (2. Baskı). Ankara: TDV Yayınları.
- Oğuzkağan, A. F. (1981). *Eğitim Terimleri Sözlüğü* (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öcal, M. (1999). *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*. Ankara: TDV Yayınları.
- Özbek, A. (1988). *Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed SAV*. Konya: Selam Yayınevi.
- Özkan, M. (2015a). Osmanlıca metinlerde İslâm hukuku motifleri: 'Fetâvâ-yı Birgivî' örneği". *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1/1, 79-107.
- Özkan, M. (2015b). The jurisprudential studies of Birgivi and some of his views on legal theory". *JIRS Journal of Intercultural and Religious Studies*. 8, 7-40.
- Özkan, M. (2016). *XVI. Yüzyıl Osmanlı Âlimi ve Fakihi Muhammed Birgivî'nin Fikhî Meselelere Yaklaşımı*. Bursa: Emin Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. (C. 2). İstanbul: MEB Yayınları.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. M. Bütün & S. B. Demir (Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Saban, A. & Ersoy, A. (Ed.) (2016). *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmez, V. (2011). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Anı Yayıncılık: Ankara.
- Sünbül, A. M. (2011). *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (5. Baskı). Konya: Eğitim Akademi Yayınları.
- Şanver, M. (2001). *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Şeker, M. (Haz.) (1994). *İmam Birgivî*. Ankara: TDV Yayınları.

- Şişman, M. (2016). *Eğitim Bilimine Giriş* (16. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Taşpınar, M. (t.y.). *Kuramdan Uygulamaya Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Üniversite Kitabevi.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (1992). *Sünen-i Tirmizî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Toprak, S. (1994). İmam Birgivi ve bid'atlere karşı tutumu. M. Şeker (Haz.). *İmam Birgivi* içinde. Ankara: TDV Yayınları.
- Tosun, C. (2015). *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Unat, F. R. (1994). *Hicrî Tarihleri Miladî Tarihe Çevirme Kılavuzu*. Ankara: y.y..
- Uzunçarşılı, İ. H. (1342). *Karesi Meşâhîri*. Karesi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı* (4. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yeşilyaprak B. (Ed.) (2006). *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretim*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Yıldırım, A. & Şimşek H. (2004). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, E. (2008). Sınıf yönetimi ve yaklaşımları. R. Arı & M. E. Deniz (Ed.). *Sınıf Yönetimi* içinde. Ankara: Maya Akademi.
- Yüksel, E. (1992). Birgivi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 6, ss. 191-194). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yüksel, E. (1977). Mehmed Birgivi. *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2, 175-185.
- Yüksel, E. (2011). *Mehmed Birgivi'nin (929-981 / 1523-1573) Dinî ve Siyasî Görüşleri*. Ankara: TDV Yayınları.
- Yüksel, E. (1994). Müslüman Türk âlimi olarak İmam Birgivi'nin Osmanlı döneminde ve günümüz Türkiye'sinde yeri. M. Şeker (Haz.). *İmam Birgivi* içinde. Ankara: TDV Yayınları.